

{PRIVATE }LA RÀDIO COM ORALITAT A L'ESTIU DEL 1936 A CATALUNYA¹

Francesc Espinet i Burunat
Departament d'Història Moderna i Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

I

La transmissió de l'oralitat -i, en general, del so- de manera interpersonal, eliminant la barrera de la distància espacial (tele-comunicació), ens l'havia proporcionada la *telefonía*, mitjançant impulsos electromagnètics entre dos aparells emissor-receptor situats als extrems de la via comunicativa. Una funció idèntica de telecomunicació, mitjançant les ones hertziànes, de manera unidireccional des d'un aparell emissor a múltiples aparells receptors, l'exercirà la *radiofonia*. Abans d'això, però, i en la mateixa línia d'utilització de l'energia elèctrica -i després de les ones hertziànes- i amb idèntica finalitat d'obviar les distàncies (tele-comunicació, també), però amb un repertori gràfic de signes alfabètics propi, hi havia hagut la *telegrafia* (i el teletip i el tèlex com a

---

¹ L'autor s'ha ocupat d'aquesta temàtica amb anterioritat en treballs com els següents:
"La ràdio, el mitjà per excel·lència", a *L'espectacle comunicatiu a la Catalunya dels 30*, Comunicació-Avui, 1 febrer 1989);
"La recepció de la ràdio a Catalunya des dels seus orígens fins a la guerra civil", a *Anàlisi*, núm. 16, 1994;
"Algunes idees sobre la irresistible ascensió de la oralitat radiofònica", a *Treballs de comunicació*, núm. 8, oct. 1997;
Notícia, imatge, simulacre. La recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, 1888-1939, Bellaterra, UAB, 1997, capítol *La ràdio*, pp. 265-312;
"La guerra de les ones", a *Història. Política, societat i cultura al Paísos catalans*, vol 9, *La segona república i la guerra civil, 1930-1939*, dirigida por Borja de Riquer, vol. coordinat per Hilari Riquer, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1999.

conseqüències posteriors). D'altra banda, la conversió del so telefònic en lletres dóna com a resultat el telefax, el fax. Paral·lelament naixerà la televisió i, per fi, internet i la telefonia mòbil (amb imatge dels comunicants, si cal), combinant i innovant, en la mateixa gran onada (fins i tot inventant codis lingüístics simplificats i "autoconvocatòries", en el cas dels sms).

Primer el telègraf², de manera limitada, i més tard el duet telèfon-ràdio, de manera plena, seran tècnicament i socialment bàsics en la implantació de la cultura-comunicació de masses, pel què signifiquen d'ampliació espacial i social de la xarxa comunicativa i de rapidesa-inmediateza en la difusió de la informació. És a dir, ampliació de l'espai al qual hom té accés, reducció dels temps per a accedir-hi; ampliació dels actors de la comunicació (telèfon) i dels receptors (ràdio), sense necessitat d'alfabetització prèvia (d'aprenentatge dels codis escrits): suficiència, per tant, de l'oralitat. D'una oralitat gairebé gens mediatitzada socialment per l'aparell en el cas de la telefonia (però sí amb notables canvis, des d'un punt de vista lingüístic). Però d'una oralitat secundària, en el cas de la radiofonia: amb tota la panòpia de la retòrica persuasiva, d'una banda, i, de l'altra, sovint amb una oralitat de lectura de text prèviament escrit, per part de l'emissor.

Contemporàniament a aquests fenòmens, el cinema, per mitjans tècnics molts diferents, també jugarà en el mateix sentit: oralitat, ampliació de la xarxa comunicativa i de les categories dels receptors, amb especial incidència inicial en la classe d'edat de la infantesa i en les classes socials populars urbanes. Hi afegirà, però, un altre element: la imatge, reproduïda múltiples i en moviment. Utilitzant el precedent de la fotografia i de la reproducció *ad infinitum* de les anteriors imatges úniques i irrepetibles de les diverses arts plàstiques³.

Per cert, que algun nen de l'època relaciona el telèfon-ràdio amb el primer cinema sonor. Diu Terri de Mataró: "*Em creia que Al Johnson o Maurice Chevalier parlaven i cantaven per ràdio o per telèfon des de Hollywood i que tota la feina dels cines d'aquí consistia a sintonitzar un aparell receptor o despenjar l'auricular*"⁴.

---

² Tenim el precedent de Francesc Salvà i Campillo, amb la seva contribució a la ideació de l'invent, a finals del segle XVIII (Cf., per exemple, "Francesc Salvà i Campillo. Precursor de la telegrafia sense fils", de Susanna Ramos, Antoni Elias i Jordi Romeu, a *Buran*, núm. 1, març 1993). Però la primera operativitat telegràfica a Catalunya és la concessió, precisament a una societat en la qual intervenia el *Diario de Barcelona*, la "Brusi, Lluch i Cía", de la línia La Jonquera-Barcelona-Saragossa, l'any 1856, el mateix en què comença a funcionar el telègraf del ferrocarril de Mataró. Recordem com, més tard, les agències de premsa utilitzaven el telègraf com a mitjà per a difondre les informacions -així, la primera d'àmbit espanyol, el Centro de correspondencia, fundat el 1865 a Madrid, més tard anomenada Agencia Fabra, pel nom del seu fundador català. El valencià Francisco Peris Mencheta, tronc d'una important nissaga de periodistes i futur fundador d'*El noticiero universal* (1888), creà la seva pròpia agència el 1876.

El telègraf estigué tant relacionat amb la premsa en aquesta època, que alguns periòdics foren batejats amb el seu nom, com ara el diari fundat el 1858 que acabaria anomenant-se *El diluvio* (des del 1879) -i que durant un temps (1878-1979) s'havia titulat també *El teléfono*-; un altre diari barceloní es titulà *Ecos telegráficos* (1894). Diaris barcelonins amb els noms dels "grans invents del segle XIX" com a títol són, per exemple, el conegut *El vapor* (1833-1838) i *El locomotor* (1849).

D'altra banda, la secció de notícies curtes solia titular-se *Telegramas*, denotant el seu origen. Parem esment, a més, que l'adjectiu "telegràfic" ha acabat significant familiarment "curt, concís, abreuiat, ràpid", accepcions que recull el diccionari de IEC, però encara no recollia el Fabra.

³ Citaré, una vegada més, el suggerent i aclaridor assaig de Walter Benjamin, *L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica* (*Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, 1936), traduït al català per J. Creus (Barcelona, Edicions 62, 1993).

⁴ Emmanuel Cuyàs, *El manyà encès*, Barcelona, Pòrtic, 1985, p. 70. Terri de Mataró és el seu malnom.

El telèfon –inicialment de preu molt alt, tant l'aparell com el minutatge de la comunicació, inassequible per a les classes populars de manera individualitzada- s'entengué pel país de manera molt lenta, però acabà a mig termini convertint-se en una eina casolana de primera necessitat.

No obstant això, alguns testimonis ens donen la mida de la penetració d'aquest mitjà a la societat catalana, abans de la seva clara presència massiva durant els anys trenta.

Ja a la segona meitat dels anys vint havia adquirit una tal quotidianitat que podia succeir el que Roig i Llop conta del seu íntim amic Octavi Saltor: "*Amb la seva vehemència característica si no ens telefonàvem almenys tres cops al dia ja rebia una carta d'ell explosiva d'indignació*"⁵. Com diu Joan Francesc Vidal Jové dels petits burgesos barcelonins lletraferits dels primers anys trenta: "*les nostres cases eren una tenda oberta. Els telèfons, la gramola i més tard la ràdio foren tres finestres que tots obríem en el nostre pis sense adornar-nos dels corrents d'aire que es podien establir*"⁶.

El telèfon, doncs, una eina casolana de primera necessitat, però també un element de mobilització política i social, especialment central durant la segona república. Com es posa de manifest en la seva constant aparició en les narracions dels contemporanis referides a les eleccions del 1931, a la revolució d'octubre del 1934 o a la de juliol del 1936. Precisament al juliol del 1936 un dels objectius dels sublevats fou l'edifici de la Telefònica -a Barcelona, principalment, però també a d'altres indrets, com ara a Lleida-. I pel control de la Telefònica es produïren els "fets de maig" del 1937.

Les classes populars urbanes acaben, doncs, essent expertes en aquests nous sistemes de comunicació de massa. Experts de primera.

El sistema de la ràdio pot ésser considerat, com hem vist, una continuació de l'oralitat, i doncs de la literatura oral, de la tradició oral en bloc, que abasta, entre d'altres camps, l'oratòria -especialment, la religiosa⁷ i la política- i també, esclar, el teatre. Així enllaça amb alguns dels elements bàsics de la comunicació interpersonal tradicional d'antic règim.

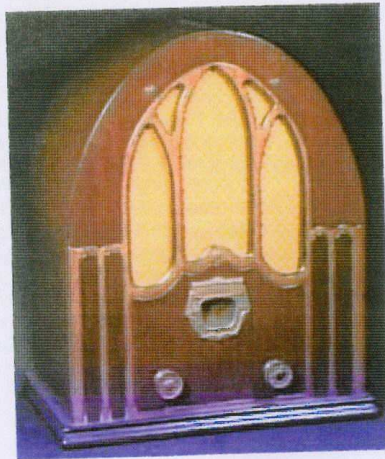
⁵ Roig i Llop, Tomàs, *Del meu viatge per la vida, I*, Barcelona, Pòrtic, 1975, p. 246. És interessant d'observar, a més, com la forma de comunicació interpersonal culta clàssica, la carta, ha esdevingut ja secundària, utilitzada com a remei en cas d'urgència. Es tracta de l'inici de la llarga crisi de la correspondència... ara potser superada gràcies a l'E-mail, precisament a través de la mateixa xarxa telefònica. "Cosas veredes, amigo Sancho!" O, dit d'una altra manera: "Així són les coses"... fins que canvien!

⁶ *Històries del meu temps*, Barcelona, Selecta, 1970, p. 235.

⁷ És curiós d'observar com tot un munt dels més antics aparells de ràdio eren situats dins de mobles "de formes catedralícies" (Ramon Folch i Camarasa, *Bon dia, pare!*, Barcelona, Laia, 1980, p. 56), potser recordant que la veu que d'ells sortia era ben semblant a la d'un predicador. Precisament de "predicadors mediàtics" o "nous predicadors" s'ha qualificat determinades veus i cares de les actuals ràdios i teles. A la plana d'internet <http://members.aol.com/djadamson3/tube30.html> podeu trobar diversos models del tipus *cathedral*, com ara aquest

Belmont 40-A-AC "Navigator" (1932?)

La ràdio seria, doncs, una continuació electrònica secundaritzada de l'oralitat. Molt densa en treball/temps intensiu, això sí. No és, doncs, gens estrany que la ràdio, entre les classes populars catalanes en gran part analfabetes, acabi substituïnt -en el cafè i en d'altres llocs públics- la lectura en veu alta del diari davant d'un públic col·lectiu:

"[A Amposta] al cafè de La Lira hi havia un home, el 'tio Aixendri', que llegia el diari del dia en veu alta per tal que tots aquells que no sabien llegir se n'interessin de què passava al món. Era un home ja gran i feia el mateix des d'abans de l'aparició de la ràdio. Amb aquesta, la utilitat del que feia aquell home era molt menor [...] Ell sempre feia un comentari personal sobre les notícies, les relacionava amb fets passats i aventurava conseqüències futures. Tothom li tenia un gran respecte i, com a prova d'això, sempre li pagaven la consumició"⁸.

La ràdio alfabetitzà, en treball-temps intensiu, en el nou-vell llenguatge, els analfabets de l'escrit. Allò escrit adquirí, en conseqüència, sobreafegits quirats de sacralitat. I fou una de les concauses, sense massa mala consciència culpable, de la perduració de l'analfabetisme lector funcional. De manera que l'aparell de ràdio acabà presidint els cafès -i d'altres llocs públics..., fins i tot el mateix carrer a través d'altaveus⁹. I aconseguint el silenci atent en els moments de la radiació de notícies, en el moment dels diaris parlats: "la gent anava a escoltar les notícies, i fins i tot algun altre tipus de programa, als bars. Era curiós com, a l'hora de les notícies, es feia un silenci imponent al bar"¹⁰.

Pogué arribar a succeir, a més, que l'escolta radiofònica substituís la presència col·lectiva en mítings públics, de manera que el discurs polític pogué acabar sent un discurs no en viu, no presencial, que diríem ara, sinó radiat. Llorenç Gomis, en el seu *De memòria*, ens dirà, referint-se als dies de la revolució d'octubre del 1934 i recordant el gracienc teatre Bosc, a la vora de casa seva, com a escenari de mítings: "Ara els discursos venien ja per ràdio, no calia moure's tant de casa"¹¹.

Així es produí "el triomf de la ràdio a Catalunya", realitzant l'"ideal democràtic", posat que escoltant-la "no existeixen castes, ni classes socials, ni categories; tots mesurats amb el mateix raser, per l'instrument cultural per excel·lència"¹²

De tot l'exposat se'n desprèn que la ràdio fou el més pertinent dels nous mitjans de la societat-cultura de comunicació de masses¹³, degut a la immediatesa

---

⁸ Antoni Valmaña Cabanes, *Jaume Pons i Talarn: setanta anys de vivències* (1996), Bellaterra, Fons Egodocumental del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB, 1996, història de vida policopiada, *Annex I*, sense paginar.

⁹ Així, com explica J.M. Salillas, el 18 de juliol del 1936, "en la calle Jordis se daba una audición de sardanas. El público obliga a la "cobla" a que cese la ejecución de una sardana para escuchar los altavoces de la instalación que existía conectada a un aparato de radio" (50 años en las ondas. *Historia de Radio Tarrasa*, Terrassa, autor, 1978, p. 156)

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 44.

¹² *El triomf de la ràdio a Catalunya*, és el títol d'una obra de Ramon Pérez i Vilar, a qui pertanyen aquestes consideracions (Barcelona, autor, 1933, p. 63).

¹³ Ens sembla oportú donar aquí les principals obres que s'ocupen de la història de la ràdio a Catalunya per aquest període: AADD, *70 anys. Antologia sentimental de Ràdio Barcelona*, Barcelona, Max, 1994, enregistrament sonor.

AADD, *Bibliografia sobre radiodifusió, Aportacions de Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana, 1903-1996*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996.

AADD, *Ràdio Girona, 70 anys. Crònica de la primera ràdio*, Girona, Música Global,

2004, enregistrament sonor.

Anton, Maria Lluïsa, *50 anys de ràdio a Badalona*, Badalona, Museu, 1984.

Balsebre, Armand, *Historia de la radio en España*, Madrid, Cátedra, 2001.

Bas, Xavier, *Història gràfica de Ràdio Reus, 1925-1995*, Reus, Ràdio Reus, 1996.

Díaz, Lorenzo, *La radio en España, 1923-1997*, Madrid, Alianza, 1997.

Espinosa, Sílvia, *Història sentimental de Ràdio Lleida*, Lleida, Ràdio Lleida, 1999.

Proposta metodològica per a l'estudi dels oients de ràdio a Catalunya a finals de la guerra civil, El cas de Girona, 1937-1939, mecanoscrit, Bellaterra, UAB, 2004.

Ferrada, Susana, *Ràdio Sabadell EAJ-20, 1933-1995*, Terrassa, Ràdio Terrassa, 2001.

Franquet, Rosa, *Història de la radiodifusió a Catalunya. Del neixemen t al franquisme*, Barcelona, Edicions 62, 1986.

Ràdio Barcelona. Setanta anys d'història (1924-1004), Barcelona, Periodistes, 1004.

Col.legi de

Història de la ràdio a Catalunya al segle XX, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001.

Rosa Franquet; Mañé, Maria Dolors; i Martí, Josep Maria, *Ràdio Reus, 65 anys d'història*, Reus, Ràdio Reus, 1985.

García i Soler, Xavier, *Ràdio Vilanova, EAJ-35, Vilanova i La Geltrú*, Gran Penya, 1982.

Garriga, Teodor, *La meua vida i Ràdio Associació de Catalunya*, Barcelona, Proa, 1998.

Gil Bonancia, *50 anys de Ràdio Girona, 1933-1983*, Girona/Figueres, Carles Vallès (Art 3), 1990.

Gil, Rosa; i Minobis, Montserrat, *Aquí ràdio. Crònica de les ones de les comarques gironines, 1933-1982*, Girona, Col.legi de Periodistes de Catalunya, 2003.

Salillas, José Manuel, *50 años en las ondas. Historia de Radio Terrassa*, Terrassa, autor, 1978.

50 años de EAJ 15. Ràdio Associació de Catalunya, Barcelona, Picazo, 1980.

Ventín, José, *La guerra de la ràdio, 1936-1939*, Barcelona, Mitre, 1986.

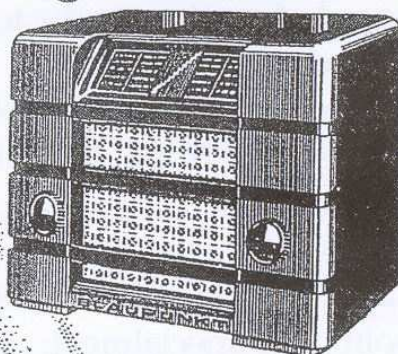
Oferta especial
para los lectores de MENAGE

EL MUNDO ENTERO EN SUS MANOS

sólo se
consigue con el

2 años de
garantía

**EXTRA CORTA
CORTA y LARGA**

Representante
exclusivo

**VICENTE MARTINEZ
LAHERA**

Rambla de las Flores, 26
Barcelona

Presentando el adjunto anuncio podrá
adquirir el aparato que Vd. elija

Sin aumento de precio

A pagar en 12 meses

PUNTO AZUL, COLONIAL, CROSLEY, PILOT, EMERSON,
KADETTE, PULL-MAN, etc.

Solicite una demostración sin compromiso alguno a
V. MARTÍNEZ LAHERA

Rambla de las Flores, 26 - Barcelona

possible entre allò esdevingut i allò comunicat -cosa que fins i tot tingué com a conseqüència que sovint la ràdio esdevingués font de la premsa escrita. I degut igualment a la persuasiva presència de la veu de l'emissor -amb totes les característiques subjectives identificadores de la seva persona, la persona del locutor, esdevingué personatge públic espectacularitzat.

La ràdio, doncs, que és una continuació, per nous viaranyes, de la tradicional comunicació oral, de la relativament moderna lectura pública en veu alta de la premsa periòdica (diaris parlats, reportatges radiats, articles llegits), del teatre i de l'oratoria, especialment política i religiosa.

No evoquem aquí l'altra gran funció de la ràdio, l'apropament de la música a l'audiència, sovint a través del disc (i tampoc parlem de la presència d'aquests discs en llars i en espais públics), però també retransmetent audicions en directe (sia en sales de concert o similars, sia en els propis estudis radiofònics), sovint realitzades per orquestres creades per les emissores (ni parlem de la gran importància d'aquestes orquestres en la història de l'estètica i de la difusió musical). Però sí observem la utilització de la música per la política en la ràdio (i recordem la nit del 6 al 7 d'octubre del 1934 amb Dencàs fent de disc-jockey per a distreure el personal de la derrota que s'anunciava), però alhora advertim ambigüitat de la música com a missatge, com el context en què la música és emesa és el que li dona un o altre significat, advertim com una mateixa música pot significar discursos diametralment oposats, segons aquest context (interior i exterior a l'emissió radiofònica)¹⁴

L'aparició d'emissores de ràdio (la primera a Catalunya el 1924) va provocar una immediata "radiomania", que en sis o set anys esdevingué pura quotidianitat; radiomania que abastava no només les emissores catalanes, sinó també moltes de foranes, ja des d'un bon començament.

A més de determinats programes humorístics, allò que més va interessar el públic foren les retransmissions esportives --futbolístiques, sobretot- i musicals -allargant més encara la funció reproductora a voluntat de la "música enllaunada" a través dels fonògrafs, i creant un "en directe des de l'estudi" (fins i tot amb conjunts musicals propis) o retransmetent des del lloc del concert. També es produí una certa penetració de la publicitat, especialment si era en forma versificada i musicada.

Però, en paral·lel a tot això, la ràdio va lligada de manera molt pregnant als grans esdeveniments polítics. Especialment, a través de l'espectacularització de la política en les campanyes electorals i en les notícies dels seus resultats.

La ràdio opera en aquest context una funció fascinant sobre l'audiència, que aconsegueix sovint d'immobilitzar al costat de l'aparell receptor, fent sentir a l'escoltador com a protagonista actiu d'allò retransmès, pel mer fet d'escoltar-ho.

Així, en ocasió dels fets d'octubre del 1934 es posarà de manifest ensems la importància política concedida a la ràdio i la seva capacitat immobilitzadora; és a

---

¹⁴ Per a la música de la nit del 6 al 7 d'octubre, en un altre escrit (*Notícia, imatge, simulacre*, p. 287) he recollit el testimoni de 16 egodocumentalistes; entre tots escoltaren, segons les seves pròpies paraules: "sardanes, músiques simfòniques, virolais i marseleses, cants patriòtics, boleros de Ravel, santes espines i emigrants, cançons populars i religioses, segadors, marxas militars diverses, cors de Clavé, etc., etc."

15 cts.
Año LV. - Número 22.575

BARCELONA
FUNDADORES: D. CARLOS Y D. BARTOLOMÉ GODÓ

15 cts.
Miércoles 22 de julio de 1936

Ha sido dominada totalmente la sublevación militar

FUERON CAPTURADOS EL GENERAL GODED Y GRAN NÚMERO DE JEFES Y OFICIALES

La Generalidad de Cataluña crea un Cuerpo de Milicias ciudadanas

EL MOVIMIENTO SUBVERSIVO EN BARCELONA

LOS PRIMEROS RUMORES. - PRECAUCIONES

Durante toda la noche del sábado se notó en las Ramblas y en otras calles principales de la ciudad, así como en las barriadas obreras gran animación y efervescencia entre el público que transitaba por las calles.

Circulaban insistentes rumores según los cuales en aquella misma noche había a salido de los cuarteles del extrarradio las tropas iniciando un movimiento subversivo contra el régimen republicano.

Uno de los detalles que hacía prever que se intentaba el movimiento lo demostraba el hecho que por parte de la autoridad e incluso por las organizaciones obreras y políticas se requisaban automóviles particulares y se efectuaban determinadas concentraciones.

Aparte de otras precauciones, la autoridad afectó una requisita de armas en todos los establecimientos del ramo en Barcelona.

Las primeras horas de la madrugada transcurrieron sin que nada anormal ocurriera, hasta el extremo que se llegó a decir que el movimiento subversivo no tendría efecto en Barcelona.

SE INICIA EL MOVIMIENTO SUBVERSIVO
A las cinco y media de la madrugada se notaron en la Plaza de la Universidad los primeros disparos. Asustados los soldados por la parte alta de la ciudad. El movimiento subversivo se había producido en nuestra ciudad, estableciéndose entre la guardia de Asalto y Seguridad y las fuerzas sublevadas que procedían de los cuarteles de Pedernales, donde se alojaba el regimiento de infantería número 13 y de la calle de Tarragona, regimiento de Caballería número 10, un vivo tiroteo, con el cual se iniciaba la lucha.

Las tropas sublevadas consiguieron avanzar por las calles de la izquierda del Ensanche hacia el interior de la ciudad, dirigiéndose, una parte de ellas hacia la Plaza de España, mientras otra columna de tropas sublevadas llegaba a la Plaza de la Universidad teniendo ante sí un vivo tiroteo con elementos pertenecientes al "Centro de Guerra Republicana" instalado cerca de dicha Plaza. También tuvo otro choque una sección de guardias de Asalto que acorralaba a pasar por la calle de Correas.

Esas secciones de tropas sublevadas fueron secundadas por núcleos de paisanos uniformados que daban viva al rey.

Tanto las tropas sublevadas como estos últimos elementos paisanos ocuparon la Plaza de la Universidad donde emplazaron ametralladoras y morteros instalados en el edificio universitario.

A continuación de los hechos reseñados, buena parte de las tropas sublevadas avanzó en columna por la faja de la Universidad en dirección a la Plaza de Cataluña a donde llegaron dando viva a la República y haciendo demostraciones los oficiales que mandaban las fuerzas de que habían salido en defensa del régimen republicano. Esto dio lugar en los primeros momentos a que se confundieran los soldados sublevados y las fuerzas de Asalto y Seguridad que prestaban servicio en la indicada Plaza.

SE ENTABLA LA LUCHA
En esta forma unos cuantos soldados mandados por oficiales llegaron hasta el edificio de la Compañía Telefónica en cuya puerta principal prestaba servicio de vigilancia un grupo de agentes de Policía de la Generalidad y de guardias de seguridad que custodiaban dicho edificio, al mando del teniente Pérez. Cuando se encontraron confundidos las fuerzas leales y las fuerzas uno de los oficiales de mayor graduación y las acciones requirió a las primeras para que se retiraran. No obedeciendo a este requerimiento y rebeldes la Policía de la Guardia se retiró entre otras fuerzas un vivo tiroteo del que resultaron varias víctimas por ambas partes, entre ellas herido el Sargento Peris.

Debido a la superioridad numérica de las tropas sublevadas y a la ausencia del ataque, después de haber hecho las últimas disposiciones para la defensa de la Plaza de España, el Sargento Peris, al mando de la Armada y en los cuarteles del Ensanche, abandonó la Plaza, dejando a las tropas sublevadas y apostaron en los cuarteles al centro estos de ametralladoras.

Una columna de tropas rebeldes que avanzaba por la Avenida del Calvario de Abril con intención al parecer de descender por el Paseo de Gracia y por la calle de Lauria en dirección al centro de la ciudad, fue obligada a retroceder y desistió de su propósito después de una lucha que duró más de hora y media. Una sección

de guardias de Asalto, causó a los rebeldes numerosas bajas.

Otras tropas sublevadas que habían salido de los cuarteles de la calle de Girona y de los de Artillería de San Andrés avanzaron por las calles de la derecha del Ensanche en dirección a la Plaza de Urquiza con el propósito de penetrar en el centro de la ciudad para enfrentarse con los principales Centros oficiales. Antes de llegar a dicha Plaza, encontraron una sangrienta resistencia por parte de los guardias de Asalto y Seguridad, los cuales con fuego de fusilería y ametralladoras consiguieron poner a raya a los rebeldes.

No obstante la lucha se prolongó durante más de dos horas, pudiendo las tropas facciosas montar algunas piezas de artillería y una sección de ametralladoras en la calle de Cortes entre Claviers y Bruch. Abriendo fuego intentaron avanzar, pero la resistencia de las fuerzas leales al Gobierno no fue tan débil, consiguiendo impedir el avance de las tropas sublevadas.

Este grupo de fuerzas de Asalto era al mismo tiempo hostilizado con fuego de ametralladoras y morteros y granadas de mano por los rebeldes de la Plaza de Cataluña.

La acción de las tropas sublevadas fue decayendo a medida que se prolongaba la lucha. La dispersión total de estas fuerzas se produjo al entrar en combate contra las tropas de la Aviación, que operaba al lado del régimen republicano y que con sus ametralladoras demolaron la caballería rebelde, al par que causaba entre los sublevados numerosas bajas. Por otra parte, en aquel sector de la ciudad entraban en lucha elementos armados de las milicias obreras y populares, los cuales con intenso fuego de fusilería y arma corta atacaron por los flancos a los artilleros hasta ponerlos en dispersión, dejando estos abandonados los cañones y todas las máquinas, que quedaron en poder de las fuerzas leales.

Al mismo tiempo que ocurrían estos hechos, en la Carrera de Santa, cerca de la Plaza de España, algunos grupos de elementos políticos y obreros intentaban atacar a los rebeldes que se habían situado en dicha Plaza. A cañonazos estos elementos hicieron fracasar aquel primer intento. A primeras horas de la tarde del domingo y después de largas horas de lucha en la zona parte, además de los elementos populares armados, las fuerzas leales al régimen, fueron vencidos también los sublevados.

Como sea que fracasaron los repetidos intentos de los facciosos de avanzar por la Avenida de la Puerta del Ángel, donde les salieron al paso

fuerzas leales, igual que por la Plaza de Urquiza, se explica el que el Palacio de la Generalidad, que estaba guardado por fuerzas de Moros de Escudera, no fuera atacado en lo más mínimo.

EL PRESIDENTE DE LA GENERALIDAD EN LA COMISARIA GENERAL DE ORDEN PÚBLICO

Desde que se inició el movimiento subversivo o sea las primeras horas de la madrugada del domingo, el Presidente de la Generalidad, don Luis Companys, acompañado por altos funcionarios del Gobierno de Cataluña se trasladó al edificio de la Comisaria general de Orden público, desde donde junto con los señores Escobar, comisario general, Pérez Farrás y otros dirigió la defensa de las instituciones republicanas y democráticas contra el ataque de los sublevados.

OTROS CHOQUES

Procedentes del cuartel situado en la avenida de la Universidad, salieron a primeras horas de la madrugada del domingo fuerzas de artillería pesada alojadas en dicho cuartel. Desde el primer momento dichas fuerzas fueron tiradas por elementos populares armados, consiguieron emplazar una batería dirigiendo el fuego contra la consjería de Gobernación, cuyo edificio defendido por fuerzas de la Guardia civil y de Asalto ofrecía gran resistencia al avance de los sublevados.

También era atacada la consjería por fuerzas de Asalto, que salieron de la Plaza de España y de la Plaza de Cataluña, y en las primeras horas de la madrugada el general

La batalla alrededor de la consjería de Gobernación duró toda la mañana del domingo hasta que la Guardia civil, y otras fuerzas leales, con la colaboración de la aviación que actuó bajo el mando del teniente coronel señor Díaz Sandoz que bombardeó a los sublevados, consiguieron el total sometimiento y capitulación de dichas fuerzas.

Mientras actuaba la aviación un grupo de paisanos armados con la cooperación de un grupo de pescadores que por mar atacaron también a dichos rebeldes, lograron apoderarse de numerosas piezas de artillería y poco a poco destruyeron por completo aquellos cuarteles donde se acumulaban de todas las municiones militares y también de todos los utensilios militares.

Cuando se iniciaba el movimiento en la forma relatada en distintos lugares de la ciudad unos rebeldes situados en la cúpula del monumento a Colón abrieron fuego de ametralladora contra los grupos de obreros reunidos frente al edificio del Sindicato de Transportes y Metalurgia y local del "Café", causando las primeras bajas de la jornada, sobre todo al iniciar aquellos grupos un retroceso hacia la plaza del Tenorio y ser también anudados por otros rebeldes situados estratégicamente en una zona de dicha plaza.

No obstante, las fuerzas obreras y políticas repartidas por las Ramblas haciendo uso de las armas que se disponían y accionadas por una pareja de guardias de Asalto y Seguridad reaccionaron de tal modo que evitaban que las fuerzas que se habían sumado al movimiento subversivo pudieran salir del cuartel donde se hallan instalados los servicios de la Maestranza

y Parque de Artillería. Los rebeldes consiguieron emplazar una pieza de Artillería con la cual hicieron varios disparos de cañón en dirección a las Ramblas.

Las milicias populares y fuerzas armadas leales impidieron con su ataque persistente el avance de los artilleros rebeldes en dirección a la Plaza de Cataluña.

Durante toda la mañana las tropas sublevadas que se habían apostado en la plaza de la Universidad fueron atacadas duramente desde las bocanillas de dicha plaza. Estos ataques cada vez más intensos permitieron que a la una de la tarde los rebeldes ya empezaron a dar muestras de defeción y decantamiento de su moral. La lucha arreció hasta llegar incluso al cuerpo a cuerpo.

A las dos y media de la tarde depusieron las armas los soldados y los oficiales y facciosos que visitando guerreras militares y camisas pardas y cascos y correajes además del armamento reclamatorio en el Ejército se refugiaron en el interior del edificio de la Universidad.

Este edificio fue tomado por asalto poco después logrando la detención de todos los jefes sublevados allí reunidos.

Cuando se iniciaba el ataque al edificio de la Universidad llegaron fuerzas de la Guardia civil, los cuales se hicieron cargo de los detenidos.

Como en todos los sitios donde se iban retirando los rebeldes, se fueron haciendo al lugar despojos de desarmados, de acuerdo con las disposiciones de cobilamiento fueron llevados y puestos inmediatamente en libertad.

Las fuerzas de la Guardia civil, guardias de Asalto y paisanos iniciaron a partir de las tres de la tarde, un enérgico ataque contra las tropas rebeldes que se habían situado estratégicamente en la plaza de Cataluña.

En momentos de los cuarteles de Asalto y Seguridad, que estaban parapetados en el centro de la plaza. Las tropas leales tuvieron que actuar aún más enérgicamente para que desajalaran los locales de la Plaza, donde el teniente Coronel y Calvo Aguirre, donde se habían hecho fuertes.

Asimismo hubo de emplearse con la máxima energía para dominar a los rebeldes que defendían sus posiciones y, en especial, la de la Telefónica.

La Guardia civil utilizó los cañones que los rebeldes habían dejado abandonados en la plaza de Cataluña.

También desde la plaza de la Universidad el señor Pérez Farrás, secundado por artilleros que se habían pasado a las fuerzas del Gobierno de la Generalidad, utilizando las piezas de artillería que habían dejado abandonados los cuarteles de Asalto y Seguridad, acabando aquellos por rendirse.

La plaza de Cataluña y, en especial, el edificio de la Telefónica, volvían a poder de los armados de las tropas de la Plaza de España y de la Plaza de Cataluña.

La lucha fue muy sangrienta y dura, en especial durante las horas de la tarde, cuando desde la iniciación de la sublevación y la rendición de los sediciosos. El aspecto que presentaba después de aquella jornada incruenta la plaza de Cataluña, daba idea exacta de lo que había sido esa jornada. En el centro de la plaza: numerosos cadáveres de soldados, artilleros y oficiales; cuerpos de caballos y mulas, esparcidos por las calzadas y jardines. Los grandes despojos de los rebeldes por los fuegos de ambos bandos en los edificios de dicha plaza, demostraban que la lucha había sido cruenta.

A partir de las cinco de la tarde las tropas leales ayudadas por grandes contingentes de milicias populares actuaron para someter varios de los núcleos de los rebeldes que en la ciudad se habían dispersado por distintos lugares de la ciudad.

En aquella hora con fuego de artillería se inició el ataque al cuartel general de la cuarta División donde seguía al general Goded con todos el Estado Mayor del movimiento subversivo.

Reducido el edificio por fuerzas integradas por Guardia civil, guardia de Seguridad y paisanos, y viendo los sitiados la imposibilidad de resistir a las seis de la tarde se izó la bandera blanca en el balcón central del edificio de la Comandancia militar un señal de rendición.

Las fuerzas leales y paisanos entraron en el interior del edificio al mando del don Enrique Pérez Farrás, haciendo prisioneros al general Goded y a los jefes y oficiales que lo acompañaban.

Todos los detenidos, a excepción del general Goded que fue trasladado al Palacio de la Generalidad, pasaron a los calabozos de la comisaría de Orden público.

El general Goded, ante el microfono de las emisoras de Radio, pronunció breves palabras comunicando a las tropas rebeldes que el movimiento subversivo había fracasado y les requirió para que se retirara al departamento de su origen.

SE DECLARA LA HUELGA GENERAL

En cumplimiento del acuerdo tomado por las organizaciones obreras, inmediatamente se convocó a la precepción de las tropas sublevadas en las calles de Barcelona, se declaró la huelga general, que fue secundada por todos los elementos obreros y que por ser domingo alcanzó únicamente a los de transvases urbanos y a aquellos establecimientos que funcionaban en jornadas festivas, tales como bares, restaurantes, etc. Los taxistas retiraron sus vehículos a los garajes y dejaron de salir los tranvías y autobuses que debían haberlo a dicho hora. No obstante, algunos tranvías que ya se encontraban en plena calle fueron abandonados por sus conductores.

Por disposición de las organizaciones obreras la huelga general se mantuvo de manera absoluta.

LA JORNADA DEL LUNES
Todos los hechos que llevamos reseñados, ocurridos durante la jornada del domingo, le

NOTA DEL DIA

El triunfo de la legalidad

No recordamos que, en su ya larga vida periodística, LA VANGUARDIA hubiese debido asistir a una catástrofe comparable con la provocada por el levantamiento de las fuerzas militares que han intentado subvertir el orden de la República española. Barcelona, especialmente, ha sido con harta frecuencia campo de luchas fratricidas, llevadas a veces a feroces extremos. Pero nunca, en ninguna ocasión, el daño inferido a la paz pública y los estragos consecuentes habían alcanzado las proporciones y la trascendencia de ahora.

El pueblo español, el pueblo catán, el pueblo barcelonés no se merecían, si siempre hemos condenado con la mayor energía y la más profunda sinceridad los atentados contra el orden establecido. El camino de la ley nos ha parecido constantemente, y sigue pareciéndonos, el único adecuado para la paz y la transformación política y social que se crean deseables.

De ahí el estar en un "vicio" y la amargura íntima con que hemos debido presenciar al intento de subversión de la legalidad actual, por una misión primordial y única era el de amparar y defenderlo a toda costa.

Nunca hemos podido abogar ni comprender siquiera que se crea lícito inducir a las fuerzas comprometidas a la defensa del país, de su tranquilidad y su vida, a privarlas gravemente inhumanamente de las garantías políticas y sus libertades. No: el Ejército es algo demasiado delicado, y la política es un elemento demasiado turbio y cargado de implicaciones serias, para hacer de ambos ingredientes una mezcla que, fatalmente, ha de ser explosiva.

Ahora pueden ver, los que se entretuvieron en ser jueces abominables, las trágicas consecuencias de su obra desastrosa. España ardiendo por

los cuatro costados, y a españoles hundidos en una guerra civil.

El pueblo, al sentirse agredido y a sus instituciones, al ver amenazado el conjunto de realidades políticas que supo conquistar en su esfuerzo, y al sentir instintivamente el peligro de ver naufragar todos sus esperanzas, en su dramático trance que el mismo no pudo evitar, puesto que se le vino encima bruscamente, ha reaccionado con ímpetu furor. Pocas veces se habrá visto una decisión más unánime en las masas populares, un tan resuelto espíritu de sacrificio y una tan temible voluntad de triunfar o sucumbir. Por esto su decisión ha sido arrolladora. Nadie puede negar contra un pueblo que se defiende dramáticamente, y menos todavía al "vicio" mismo, defende la legalidad.

¡Ojalá el Gobierno de la República y el Gobierno de la Generalidad puedan restablecerla prontamente, en Cataluña y en España entera! A estas horas, después de varios días de horror, con el susto patrio sembrado de coñaceros y al corazón mismo del país amenazado de un colapso fatal, urge ante todo liquidar rápidamente esta sangrienta oscuridad, y a los perturbadores, devolver la paz a las masas fieles y dar a España entera esa inefable sensación que se percibe al despertar de las pesadillas sangrientas.

Todos los ciudadanos, sin distinción de ideas ni intereses, debemos contribuir a esa obra común. Todos, y muy principalmente las clases conservadoras, las gentes de orden, deben colaborar con la máxima energía la abominación apasionada que anubla de presenciar. Todos venimos obligados a colarnos, como un solo hombre, al lado del Gobierno de la República y de la Generalidad de Cataluña, para ofrecerles incondicionalmente nuestro esfuerzo y ayudarnos en su ardua labor de pacificación.

El Gobierno de la Generalidad de Cataluña se ha incautado de "La Vanguardia"

22-VI

any
oble
ans.
fets
ibli-
fil-
nat
nem

les
així
de
uita
en
po-
de
idi-
en

en
reça
xon-
Ge-
stre-
ues-

no-
pre-
ata-
la

la
ous
les
les
del
mp-
bels
ssa,
stat

ina-
ant
Sa-
tza-
ya.
per
ail-
des
a i
no-
nic.

L

sab-
per
ORE.
XET-
es-

in-
un
de
dar
ina-
tesa
eria

itat
res
el
s a
les
dis-
i a

Les tropes que descendiren pels carrers de Muntaner i Borrell tingueren una topada amb una secció de metralladores a la plaça de la Universitat, i es feren també amos, juntament amb element de Falange Española

Bona part de les tropes faccioses avançà per la Ronda de la Universitat en direcció a la plaça

Incautació de La Veu de Catalunya

Ahir a mitja tarda es va rebre a la redacció de LA VEU DE CATALUNYA el següent comunicat:

«Govern de la Generalitat de Catalunya. — Departament de Governació. — En atenció a les anormals circumstàncies actuals he acordat incautar-me d'aqueix periòdic de la vostra direcció, passant des d'aquest moment a dependre d'aquesta Conselleria interinament s'acordi en definitiva el més procedent; així mateix queda intervinguda la impremta, amb tots els materials propis per al tiratge del referit periòdic. A aquest efecte delego el senyor Xavier Clapés, funcionari d'aquesta Conselleria, per a procedir a la incautació referida.
Barcelona, 21 de juliol del 1936. — El conseller de Governació, Josep M. Espanya.
Senyor director del periòdic LA VEU DE CATALUNYA.»

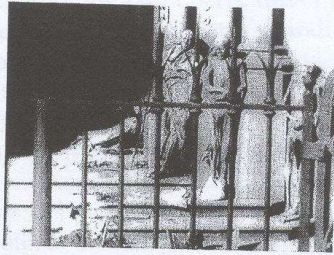
En compliment d'aquesta disposició, el delegat del conseller de Governació va presentar-se a la redacció de LA VEU i va procedir a la incautació del diari. S'aixecà l'acta que reprodueix tot seguit:

«A la ciutat de Barcelona, a vint-i-u de juliol del mil nou-cents trenta-sis, casent les cinc de la tarda, s'ha personat a la impremta del periòdic LA VEU DE CATALUNYA el funcionari del Departament de Governació senyor Xavier Clapés, i en virtut de les atribucions que li han estat conferides, per ordre de l'honorable senyor conseller de Governació, de data d'avui, que ha estat oportunament comunicada, ha procedit a la incautació de la impremta de l'esmentat diari, que passa des d'aquest moment a dependre de la Conselleria de Governació.
De tot el qual s'aixeca la present acta, que firma, junt amb el delegat, el cap de redacció senyor Joan Costa i Deu. — X. Clapés. — J. Costa i Deu.»

Al capvespre vam rebre encara el comunicat següent:

«Generalitat de Catalunya. — Comissaria General d'Ordre Públic. — Per la present tinc a bé recordar-vos l'obligació que teniu que el diari de la vostra direcció aparegui a l'hora de costum, la de dur totes les proves a la censura, així com la d'obeir totes les ordres que tingui a bé donar-vos el delegat governatiu.
Barcelona, 21 de juliol del 1936. — El comissari de Premsa, Joaquim Vilà.
Senyor director de LA VEU DE CATALUNYA.»

Fotogrames de
Reportaje del movimiento
revolucionario en Barcelona

dir, es posarà de manifest com, per sobre de la seva capacitat d'informar per tal d'actuar, s'imposà la seva capacitat suggestiva espectacularitzadora i simuladora de realitat.

Pel juliol del 1936, en canvi, es mostrà que és la voluntat dels radioescoltes la qui, en definitiva, escull entre una i altra possibilitat. I que fou la funció informativa la que va dominar en aquell moment. I marcadament durant tota la guerra, quan es produí una absoluta invasió de la ràdio per la política, en paral·lel a la invasió de la vida mateixa. Alhora es veié la seva complementarietat amb el telèfon --i la supremacia d'aquest com a "organitzador"--, que tindria com a màximes metàfora i alhora realitat la lluita d'ambdós bàndols emfrontats per a apoderar-se de les telefòniques i de les diverses emissores (barcelonines sobretot, però no només, tant les unes com les altres). Finalment, durant la guerra, la ràdio fou un element essencial en l'enquadrament de la societat civil, sense oblidar la seva funció militar.

II

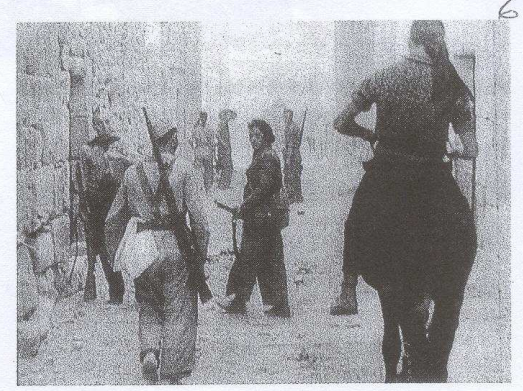
No fou només la ràdio la que sofrí grans transformacions i tingué un paper destacat en aquell context de canvi. Tots els altres mitjans de comunicació de masses ho feren, a la seva imatge i semblança.

Pel què fa a la premsa, l'element central que caldria considerar és el canvi de titularitat de moltes capçaleres en el context general de socialització de les empreses (que passaren a mans dels seus treballadors, sovint davant l'absència dels seus propietaris anteriors) i en context específic d'apropiació dels mitjans de comunicació enemics per part de les esquerres en derrotar el feixisme insurrecte. Aquesta apropiació es pogué produir mantenint el nom de la capçalera (que fou el cas majoritari)¹⁵ o bé incautant la infraestructura o una part d'ella (tallers, edifici, mà d'obra, etc.) per a publicar una nova capçalera (com fou el cas, per exemple, d'*Avant-La Batalla* que substituï *El Correo Catalán*, del *Butlletí de Defensa Local* que substituï el *Diari de Vilanova*, del *Diari del Poble* que substituï el *Diari d'Igualada*, de *Llibertat* que substituï el *Diari de Mataró* o de *Ciudad y Campo* que substituï el *Heraldo de Tortosa*). Alhora, desapareixeren algunes publicacions (*Avui* de Reus, *La Tribuna* de Lleida o *Catalònia* de Tarragona, per exemple) i se'n crearen de noves; entre aquestes és de destacar *Treball*, de l'acabat de néixer PSUC, però també l'anarquista *Acracia* de Lleida o els poumistes *Avant-Front* de Terrassa o *Combat* de Lleida, com *Front Popular* de Tarragona (destinat al front) o *Full Oficial* del Comité Local de Sabadell. Hi hagué, però tot un munt de diaris que mantingueren la seva propietat i línia ideològica (com els barcelonins *Solidaridad Obrera*, *La Humanitat*, *Última Hora*, *La Publicitat* o *El Diluvio*). Aquesta premsa s'amotllà als nous temps,

---

¹⁵ A Barcelona passaren a mans cenetistes *La Veu de Catalunya*, *L'Instant* o *La Noche*; a Estat Català el *Diario de Barcelona*, que fou catalanitzat; als federals *Diario de Comercio* i *Diari Mercantil*; a la UGT, *Las Noticias*; a Izquierda Republicana, *El Día Gráfico*.

Fotografies del documental
de la CNT-FAI

1-2 Front de Madrid

4-6 Front d'Aragó

1

2

3

Fotogrames de l'enterrement
de Durruti

1- Laye

2- CNT-AIT

especialment amb l'aparició d'un nou discurs de masses sovint directament propagandístic o donant a la ràdio un gran paper, especialment com a font de notícies i d'interpretacions. No podem detallar aquí aquests canvis, però per tal de conèixer-los ens podem remetre a la tesi doctoral d'Enric Marín i Otto i a un llarg article de Josep Maria Figueres a la revista *Anàlisi*¹⁶. A més, es produí en la majoria d'ells (tots aquells que incloïen informació gràfica), un notable canvi tant pel que fa a la fotografia (al fotoperiodisme, com Teresa Ferré ens explica en aquest mateix seminari), a la publicitat o l'acudit gràfic, alhora que en el mateix disseny general de les publicacions. No podem obviar, però, que la crisi produïda pel desenvolupament de la guerra i la revolució, amb conseqüències tan materials com l'escassetat de paper i, en general, de matèries primeres de tota mena, pogué portar a culs de sac que significaren el tancament de moltes publicacions, fins i tot de les creades de cap i de nou al començament de l'onada revolucionària.

El cinema també es veié fonament afectat, tant pel que fa a l'exhibició com a la producció.

La tarda del diumenge 19 de juliol del 1936 es van interrompre les projeccions de films al diversos cinemes de Terrassa, ciutat considerada aleshores pel cinema amateur com el "Hollywood català" i que rebia en les seves diverses sales el major nombre d'espectadors per habitant de tot Catalunya (o, potser, de tot l'Estat Espanyol). En un cartell projectat a la pantalla s'explicava la suspensió pels "gravíssims esdeveniments que viu el país". A la sortida es donaven vals per tal de poder veure la sessió completa el diumenge següent. I, en efecte, a Terrassa així va ser, després que els cinemes passessin a ser "socialitzats" (com es llegeix en els programes del moment), fenomen que es va produir a la major part de les ciutats catalanes, sota l'ègida del sindicat cenetista (Sindicato Único de Espectáculos Públicos, SUEP)¹⁷. A Barcelona, però, els cinemes trigaren molt més temps a ser oberts, fins el 14-15 d'agost (a finals de mes n'hi havia 72 d'oberts a la ciutat), mentre el sindicat es reorganitzava (el dia 6 es convertí en Sindicato de la Industria del Espectáculo, SIE). Inicialment la programació fou, com fins aleshores fonamentalment de films nordamericans, però al llarg de la guerra s'introduí el cinema soviètic.

Mentre això succeïa en el terreny de l'exhibició, en el de la producció la CNT-FAI, ja durant els primers dies (del 19 al 22) es dedicà a rodar un reportatge dels successos revolucionaris: *Reportaje de movimiento revolucionario en Barcelona* (22 minuts), que donà la volta al món i algun dels fotogrames del qual (com el de les mòmies de monges a l'entrada el convent de les Saleses el Passeig de Sant Joan) fou utilitzat per la propaganda feixista. El SIE es convertí ràpidament en una important productora, que aquells mesos d'estiu i durant la tardor sobre

---

¹⁶ Respectivament, *La premsa diària a Barcelona durant la segona república (1931-1936). Aproximació històrica i anàlisi formal*, Bellaterra, UAB, 1989, 2 vols. i "Apropiacions de la premsa a Catalunya durant la guerra civil", núm 20, 1997, pp. 85-123. A nivell divulgatiu és de destacar el capítol *Prensa i revolució*, de Francesc Poblet, a *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939). 1. L'alçament militar i primers mesos de guerra*, Barcelona, Edicions 62, 2004.

¹⁷ A. Calaf, D. Font i R. López, *El cinema a Terrassa*, Terrassa, Comissió del Centenari del cinema a Terrassa, 1997, pp. 87-89.

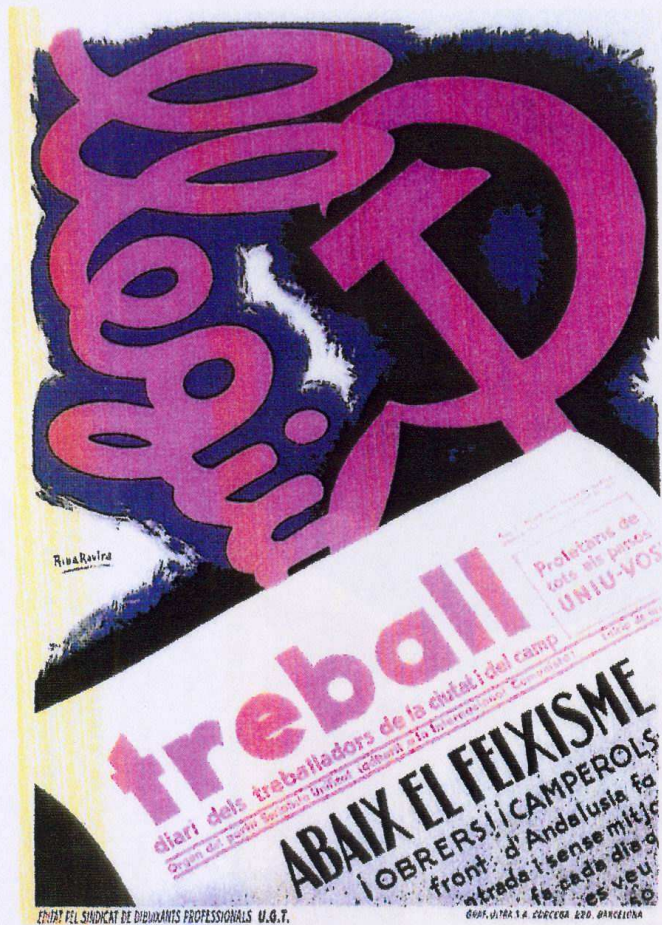

Le logo du syndicat des dessinateurs professionnels - UGT

1.750 RIBA ROVIRA 1936 100 x 70
ULTRA. BARCELONA PSUC

1.751 ADAM MICHEL (JOAN COLOM AUGUSTÍ) 1936 100 x 71
GRAFOS. BARCELONA SPBA

Del 10 a 31 de Maig

Exposició de les darreres Novetats de Primavera i Estiu

En confeccions de Senyora, Home i Nens

Preus molt avantatjosos

El més gran assortit en SUETERS, PULLOVERS,
ABRIGUETS, TRAJOS PER A NEN
I PER A SENYORA
el trobareu

CASA VILARDELL
E.C.

Via Durruti, 49 i 51 - Hospital, 36 i 38,
Salmeron, 17, Fontanella, 17, Carme, 73,
Riera Baixa, 26 - BARCELONA

L'ÈXIT DE LA VENDA

RESTES DE SERIE
PER INVENTARI

del mes de Febrer, de

CASA VILARDELL, E.C.

permet el públic penetrar a l'interior de
Gèneres de Pont i Camiseria
A PREUS INTERESSANTÍSSIMS

Per cada compra superior a Ptas. 25 li regala-
rem un anell de l'original Calendari 1938

Vindreu després al present mes

Casa Vilardell, E.C.

Via Durruti, 49 i 51 - Hospital, 36 i 38
Fontanella, 17 - Salmeron, 17 - Carme, 73
i Riera Baixa, 26

tot es dedicà al reportatge, especialment sobre el front d'Aragó (*Los Aguiluchos de la FAI por tierras de Aragón*) i la defensa de Madrid (*Madrid, tumba del fascio*)¹⁸, però alhora s'ocupà de propaganda ideològica (*Bajo el signo libertario*, on s'expliquen els canvis produïts a Pina de Ebro amb la presència llibertària, *Aragón trabaja y lucha*¹⁹ o *Nosotros somos así*, una mena de musical infantil²⁰) o del tema dels proveïments (*Barcelona trabaja para el frente*, 23 minuts, inèdita, doncs enaltia el Comité Central de Proveïments, que fou dissolt per la seva mala gestió i substituït per un organisme de la Generalitat, mentre a la ciutat de Barcelona es començava a notar la falta de queviures). Filmà, a més el grandios *Entierro de Durruti* (l'enterrament tingué lloc el 23 de novembre i immediatament es projectà el film, d'uns 10 minuts, del que no es conserva la versió original completa). Aquest enterrament també fou objecte per part de l'acabada de crear Laya Films d'un reportatge propi d'uns sis minuts, amb locució de Jaume Miravittles. Aquesta nova productora fou creada el mateix novembre (pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat). Paral·lelament aparegué Film Popular, comunista, que tingué la seva activitat sobretot fora de Catalunya²¹.

El Sindicat de Dibuixants Professionals de Catalunya (SDP), organitzat per Helios Gómez a la primavera, s'estava estructurant quan tingué lloc la revolució de juliol, i aleshores era l'únic existent del ram, afiliat a la UGT, però amb força presència de tendències llibertàries; alguns dels seus membres (Helios Gómez, Josep Bartolí, Alfred Pasqual Benigani) participaren directament en la lluita contra la sublevació pels carrers de Barcelona. Però ja el dia 21, reunits al nou local del sindicat (Canuda/Portal de l'Àngel, al requisat palau dels marquesos de Barberà), s'inicia la confecció de cartells (pancartes, murals en parets o vehicles –com els trens que marxaren cap al front-, plafons, auques, calendaris, àlbums²², etc.) al·lusius als fets que es produïen, sense que hi hagués planificació prèvia, ni del propi sindicat de dibuixants ni d'instàncies forànies²³. Segons Fontserè els primers cartells que es confeccionaren foren

¹⁸ De fet, ambdós títols (als que cal afegir *La batalla de Farlete*, formen un seguit de documentals, numerats de l'1 al 8, que foren rodats fins a començaments de 1937, tots ells per la CNT-FAI, encara que figuren com a productores des de la mateixa CNT-FAI al SUEP o el SIE, mentre en els seus crèdits sovintegen noms com Les, Toryho, Adrià Porchet, Manuel P. de Somacarrera, Ricardo Alonso o Mateo Santos. No és a la sèrie *La conquista del Carrascal (Frente de Huesca)*, contemporània, del SIE.

¹⁹ Que es creia perduda i va ser localitzada fa pocs anys a Mèxic.

²⁰ Amb la intervenció dels Demon's Jazz, un dels grups musicals més innovadors de la música "pop". Dotras Vila també col·laborà en algun documental cinematístic.

²¹ Per al cinema durant la guerra cal consultar, entre d'altres, Alfonso del Amo i altres, *Catálogo general del cine de la Guerra Civil* (Madrid, Cátedra/Filmoteca); Magí Crusells, *La Guerra Civil española: cine y propaganda*, (Barcelona, Ariel, 2003); i Ramon Sala, *El cine en la España republicana durante la Guerra Civil*, (Bilbao, Mensajero, 1993). Pel cinema anarquista, fa algun servei Oscar Peyroun *El cine anarquista. El inicio de una ilusión*, Osca, Festival de cine de Huesca, 2004.

²² Com el d'en SIM (José Lluís Rey Vila), presentat al SDP i que, en ser-li refusat, acabà editant la CNT-FAI com *Estampas de la Revolución* (Fontserè, *Memòries d'un cartellista...*, pp. 227-228).

²³ Carles Fontserè ha narrat en diverses ocasions aquest inici del cartellisme revolucionari, especialment al primer volum de les seves memòries (*Memòries d'un cartellista català, 1931-1939*, Barcelona, Pòrtic, 1995). El primer seu text llarg sobre el tema és "El Sindicato de Dibujantes Profesionales", apèndix de *Carteles de la República y de la Guerra Civil* (Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània/La Gaya Ciencia, 1978). A "El cartellisme català en la guerra civil espanyola", dins *Catalunya i la Guerra Civil. 1936-1939* (Montserrat, Abadía, 1988, pp. 149-164), fa un comentat repàs exhaustiu a la bibliografia i a les exposicions

“Unió és força UGT-CNT”, de Jaume Solà; “Llegiu Treball”, de Francesc Riba-Rovira; i “Treballa per als qui lluiten”, d’ell mateix²⁴. A partir d’aleshores es desfermà una obra ingent, d’una qualitat reconeguda arreu, durant la mateixa contesa. No pretenc ara aquí seguir-ne les petges, però sí advertir com el terreny de la comunicació i de la propaganda és immediatament dominat per una forma d’expressió que pot prescindir de l’alfabetització, i que de sempre ha tingut un paper instructiu i persuasiu central, com és la imatge no mediatitzada, realista, o la imatge simbòlica. Sovint anirà acompanyada de text, però serà el disseny qui transmetrà o dominarà el missatge. Voldria a més afegir que l’experiència prèvia d’algun dels grans cartellistes, com Clavé (després pintor de primera línia), en la confecció de grans plafons per les sales de cinema, fou de gran utilitat per a l’espectacularització d’aquest gran moviment d’artistes plàstics.

Un gènere semblant al del cartell, la targeta postal (i fins i tot els segells, o el paper moneda local), també es mogué pels mateixos camins, sovint utilitzant directament motius cartellístics. I la publicitat seguí el camí del cartellisme, en el que sovint d’inspirà²⁵.

Tota aquesta embranzida comunicativa, propagandística i cultural fou recollida pel govern de la Generalitat creant, com ja hem dit, el Comissariat de Propaganda²⁶, a començaments d’octubre, dirigit per Jaume Miravittles. La seva obra fou d’una gran importància, però no la tractarem aquí, doncs s’escapa

---

sobre el tema realitzades fins aleshores.

²⁴ *Ibid.*, p. 162. És interessant de saber que el cartell de Francesc Riba-Rovira inicialment només portava la coinsigna “Llegiu” (com explica Fontserè a les memòries) i com foren els dirigents dels PSUC els que hi afegiren la primera plana del número 19 del diari comunista, del dia 12 d’agost; de manera que acabà dient: “Llegiu...Treball”. Cal no confondre aquest cartell amb el posterior, de Michel Adam, que porta les mateixes consignes.

²⁵ Donem aquí algunes de les publicacions més significatives relatives a aquesta temàtica, sense repetir les donades més amunt o les ressenyades per Fontserè.

AADD, *Memoria de una época. Los carteles de la guerra civil española en el Museo de Historia Contemporánea de París*, Tudela, Edilibro, s.d.

AADD, *Cartells de la República i la Guerra Civil*. Col·lecció de l’Arxiu Nacional de Catalunya, Barcelona, Generalitat, 1986.

AADD, *Catálogo de carteles de la República y la Guerra Civil*, Madrid, Biblioteca Nacional, 1990.

AADD, *Catalunya en 1000 cartells. Dels orígens fins a la Guerra Civil*, Barcelona, Postermil, 1994.

AADD, 1936. *El color de la guerra. The color of War. Spanish Civil War 1936-1939*, Barcelona, Postermil, 2000.

AADD, *Art i propaganda. Cartells de la Universitat de València*, València, Universitat, 2001.

AADD, *Carteles de la guerra. 1936-1939. Colección de la Fundación Pablo Iglesias*, Barcelona, FPI/Lunwerg, 2004.

AADD, *República! Cartells i cartellistes. 1931-1939*, Barcelona, Viena Edicions, 2006.

Carulla, Jordi, *La guerra civil en 2000 carteles*, Barcelona, Postermil, 1997, 2 vols.

François Fontaine, François, *La guerre d’Espagne. Un déluge d’images*, París, BDIC/Berg International, 2003.

Martí Morales, Ricard, *En campanya. Les targetes postals de la guerra civil. 1936-1939*, Barcelona, Miquel A. Salvatella, 2000.

Satué, Enric, *El llibre dels anuncis. II. Anys d’aprenentatge (1931-1939)*.

Hi ha, a més, un munt de webs sobre el tema. És aconsellable buscar a google “cartell[s] guerra civil”.

Entre els més interessants hi ha els de la ub, uab, uv, la Col·lecció Fornas del Parlament de Catalunya o orpheus.uscd.edu/speccoll/visfront.

²⁶ L’article de Poblet a la publicació esmentada més amunt n’és una bona introducció. Hi ha una plana a la digital Viquipèdia. Però l’obra més important sobre la qüestió és *Guerra i propaganda. El Comissariat de Propaganda Política de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*, de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya (Barcelona, Viena, 2006).

temporalment del nostre propòsit. Direm, però, que, en l'aspecte de la comunicació, que aquí ens ocupa, la seva realització més reeixida fou la sèrie de documentals setmanals *Noticiari Laya Films*, conegut més tard com *Espanya al Dia* (desembre 1936-gener 1939, del que se'n feu una edició en castellà), en aquesta segona etapa durant un temps en col·laboració amb Film Popular i el govern central.

III

Tornem, però a la ràdio.

El juliol del 1936 Catalunya comptava aleshores amb dues emissores barcelonines d'ona mitjana de moderada potència (Ràdio Barcelona-EAJ1-1924, RB, i Ràdio Associació de Catalunya-EAJ15-1929-1931, RAC) i amb una incipient xarxa d'emissores comarcals, més o menys dependents (de RB, Manresa, Reus, Sabadell; de la RAC, Girona, Lleida, Tarragona) o autònomes (Badalona, Terrassa, Vilanova). Totes elles eren privades. Així mateix, disposava de 133 estacions d'ona curta (un 37% de tot l'Estat), la majoria propietat d'aficionats. El País Valencià tenia Ràdio València i altres 9 emissores. Les Balears disposaven solament de Ràdio Mallorca, instal·lada a Ciutat. Les emissions de les estacions principals duraven de les 8 del matí a les 12 de la nit. Però, ¿qui les escoltava? El 1937 a Catalunya hi havia uns 240 000 aparells comptabilitzats; un per cada dotzena d'habitants.

Des del 27 de juliol del 1936 és produí l'"apropiació" de les dues emissores barcelonines²⁷ per part de la Generalitat ("apropiació" convertida en "intervenció" el gener del 1937, quan la Comissaria de Radiodifusió -creada l'agost del 1936, sota la direcció de Josep Fontbernat- es convertí en Direcció General assignada al Departament de la Presidència i es preveí la creació d'un Servei Oficial de la Radiodifusió que comptaria amb un parell d'emissores de gran potència (una emissora d'ona normal de 100 kw i una d'ona curta de 20 kw), cosa que no s'arribà mai a fer efectiva); les altres emissores passaren a dependre de la mateixa Generalitat, o d'algun comitè local, ajuntament, partit o sindicat des de l'agost-setembre (Ràdio Reus i Ràdio Badalona deixaren d'emetre el 1937); el mateix juliol i agost apareixeren emissores de partits o sindicats, especialment de la CNT (ECN1), del POUM (suprimida a finals de maig del 1937) y del PSUC, algunes d'elles a partir d'estacions d'ona curta, estacions que hagueren de renovar la concessió l'agost (la majoria desaparegueren, però algunes reteren molt bons serveis, especialment als fronts, com la d'Alfons Junyent, que s'acabà anomenant "Ales roges", des del Front d'Aragó, o Ràdio CNT del Front de Terol). Les

---

²⁷ La RAC creà un "Servei confidencial d'informacions radiades per les emissores faccioses". Cal recordar aquí la importància d'aquestes emissores (Ventín, op. cit a nota 13 o F.Espinet, *Notícia, imatge, simulacre*, op. cit a nota 1) i de com foren escoltades des de Catalunya per una gran massa de població. Però aquí no ens ocupem pas d'aquest tema.

Molt aviat funcionarà a
Girona la nova emissora
Ràdio-Girona EAJ 38

Ja teniu aparell de ràdio?

Si no en teniu, no compreu
sense consultar models i
preus a la casa

ADROHER GERMANS-GIRONA

Plaça Marquès de Camps, 17

Es tracta de dos anuncis apareguts a la premsa, oferint aparells per escoltar Ràdio Girona.

Amb qualsevol aparell de Ràdio, V. podrà escoltar l'Emissora local

RÀDIO GIRONA - E. A. J. 38

però no així mateix les altres Emissores d'Espanya i de l'Estranger.

En comprar RÀDIO, vulgui adquirir lo millor. Les Marques de més prestigi, de millor preu i de màxima garantia, solament les trobarà a

Ràdio Univers

MANUEL PLA / C/. Àlvarez de Castro, 2
(Davant el Banc d'Espanya) - Tel. 392

L'única casa especialitzada en Ràdio
El primer TALLER DE REPARACIONS que compta
amb personal Tècnic de vertadera garantia

autoritats també intentaren un control sobre els aparells receptors (per exemple, Bassas²⁸ en el seu dietari de la guerra es refereix a aquestes actuacions a Vic els dies 2 i 12 de novembre, i 1 i 23 de desembre del 1936; el 23 d'abril del 1938 i el 19 de gener del 1939; Antoni Farreres, secretari de la Direcció General de Radiodifusió, en les seves memòries, es refereix al "cens d'aparells receptors" del 1937).

Per mesurar l'impacte de la ràdio durant els dies de la sublevació militar-feixista, de la seva derrota i de l'inici d'un procés revolucionari hem acudit bàsicament a dos tipus de fonts. Els egodocuments i els diaris.

I.-Els diaris

Pel què fa a aquests últims, hem revisat exemplars de cinc capçaleres, totes elles barcelonines: *La Publicitat*, *La Humanitat*, *La Veu de Catalunya*, *La Vanguardia* i *Solidaridad Obrera*, representants d'un ample vano d'opcions, dels dies 18 al 31 de juliol del 1936 --els dies 20 i 21 no es publicaren diaris²⁹.

Hi hem observat, entre d'altres extrems menys substancials:

- a) que la ràdio s'ha convertit en font de la premsa;
- b) que els discursos-mítins funcionen per ràdio i no en directe;
- c) que la font essencial de notícies pel públic és també aquesta ràdio, escoltada molt sovint col·lectivament, i
- d) que revolucionaris i contra-revolucionaris són perfectament conscients del poder de la ràdio.

En efecte,

a) cada dia els diaris tenen les ràdios com a font essencial per a explicar els esdeveniments, endimoniadament ràpids, que s'estan produint --sien les emissores del bàndol propi, per a fer-les-hi d'altaveu (fins l'extrem, per exemple, que una secció fixa de *La Humanitat* es diu precisament *Antena*); sien les del contrari, per a befar-se'n o contradir-les (com succeeix a *L'Esquella de la Torratxa*, els acudits de la qual reproduïxen alguns diaris, en riure's dels baixos sarcasmes d'en Queipo del Llano a Radio Sevilla).

b) No hi ha cap notícia de discurs públic en els diaris dels dies mencionats; en canvi, hi ha extractes o transcripcions de discursos pronunciats per ràdio --des de Barcelona, Madrid, València, Tarragona-- de 27 persones: cronològicament, Companys (diaris dels dies 19, 22, 23, 24, 26), García Oliver (dia 23), Azaña, Robert Fousier, Estivill i Miravittles (24), Toryho (24, 30), Calvet (24, 25),

---

²⁸ Antoni Bassas i Cuní, *La guerra civil a Vic*, Vic, Eumo, 1991,

²⁹ Aquests diaris tingueren la següent sort al llarg dels dies mencionats:

La Publicitat continuà la seva línia de periodisme de qualitat (ara en diríem "de referència") des de posicions republicanes i catalanistes, sota de direcció de Carles Capdevila.

La Humanitat, d'Esquerra Republicana de Catalunya, també seguí una línia continuïsta.

La Veu de Catalunya, màxim exponent del pensament de la Lliga, fou incautada per la Generalitat, passà a mans de la CNT i la dirigí Josep Navarro i Costabella.

La Vanguardia, també incautada per la Generalitat, fou poc o molt controlada pels seus treballadors, mentre el seu director, Gaziel, exilat, era substituït per Maria Luz Morales.

Solidaridad Obrera, de la CNT-FAI, continuà la seva trajectòria anarcosindicalista.

Cap d'ells canvià d'idioma.

Salvador González i Martí Esteve (25), Prieto (25, 26), M. Domingo i Comorera (26), Victoria Kent, Ruiz Funes, Joan Domènec, Martínez Barrio i Brauli Solsona (28), Joan Casanoves, Artur Cusó i Àngel Martínez-Peñalver (29), Odó Hurtado, Ventura Gassol i Dolores Ibarruri (30), i finalment Barriobero, Souchy i Jean Richard Bloch (el dia 31). Així mateix hi ha anuncis de discursos, en forma de notícia (cassos de Ventura Gassol, Marcel·lí Domingo o Dolores Ibarruri, per exemple).

c) Aportem, ara, unes mostres de textos periodístics referits a l'al·ludida presència pública de la ràdio durant aquells dies, i a la seva influència:

--"Les radiacions eren escoltades amb viu interès als domicilis particulars i en tots els llocs de reunió. Als cafès i centres polítics es reuní el públic en nombre considerable comentant-se àmpliament els incidents de la jornada segons les notícies satisfactòries que s'anaven rebent i que produïen un efecte sedant en l'ansietat ambient." (La Humanitat, dia 19).

--"Estos días en que la Rambla barcelonesa se ve más llena que nunca de un público deseoso de conocer las últimas informaciones de la represión del movimiento subversivo, ante el local de 'Radio Associació de Catalunya'[sic] se reúne numeroso público que sigue vivamente interesado las noticias que transmiten los potentes altavoces instalados en la fachada del referido local de la emisora catalana R.A. de C." (Solidaritat obrera i La Vanguardia, dia 28: en efecte, aquests dos diaris, que deu dies abans es tiraven els plats pel cap, ara publicaven la mateixa nota).

-- A València, "l'animació pels carrers és extraordinària, i són escoltades amb avidesa totes les notícies radiades que des de grans altaveus col·locats als centres de partits del Front Popular es donen a conèixer al poble." (La Publicitat, dia 28).

També una mostra de l'eficiència d'aquesta ràdio, en relligar la direcció política de Catalunya amb el seu poble:

"Per la comunicació constant que el Govern de Catalunya sosté amb el poble català per mitjà de les emissores de ràdio es donen amb la deguda freqüència les necessàries consignes tant pel que fa referència a l'organització de la lluita contra el feixisme com pel que es refereix a l'ordre i al proveïment públic i assistència dels ferits. Quan algun servei necessita l'assistència ciutadana, aquesta és reclamada per mitjà de la ràdio, i és tot seguit obtinguda. [...] Consignes donades en el curs de la lluita són ateses tot seguit de publicades per la ràdio." (La Veu de Catalunya i La Publicitat del dia 22)³⁰.

d) En darrer lloc, la premsa mostra la importància concedida a la ràdio. En efecte, molt ràpidament el mateix dia 18 o la nit del 18 al 19 s'instal·laren micròfons al despatx del president de la Generalitat, a la Conselleria de Governació i a la Comissaria General d'Ordre Públic (com ressenya La Humanitat del dia 22, i des d'on Companys, Tarradellas i Escofet havien vist desfilar des de la Conselleria de Governació, pujant per la Via Laietana, cap al migdia del dia 19, la guàrdia civil per a incorporar-se a la lluita contra els facciosos, i com el cap d'aquell escamot, el coronel Escobar, els saludava militarment). Poc després les emissores barcelonines (Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya, aquesta força mediatitzada des de temps per ERC) foren incautades per la Generalitat (tots els diaris en donen la notícia i en fan comentaris elogiosos, des del dia 24 al 28); i finalment les altres tres grans forces político-socials del Front

³⁰ I afegien: "Per mitjà de la ràdio de Madrid, les emissions de la qual son retransmeses per les dues emissores locals, el poble català s'assabenta de tot el que fa referència al moviment sediciós a la resta de la Península".

IMPORTANTÍSSIMA I VIBRANT AL·LOCUCIO DIRIGIDA PER RADIO AL POBLE DE BARCELONA I ALS TREBALLADORS FILLS DE CATALUNYA, PER UN COMPANY EN NOM DE LA C. N. T. I DE LA F. A. I.

30-VII-
1936.

La Veu de
Catalunya

Poble de Barcelona!!
Treballadors fills de Catalunya!!
Durant molt de temps s'ha explotat amb singular daler l'infame tòpic que els elements de la F. A. I. i de la C. N. T. som enemics de Catalunya i dels seus nobles afany autònomic.

Des del sinistre Cambó fins a l'extrem oposat de la política catalana, gairebé tots els partits i periòdics han afirmat amb reiteració que la F. A. I. i la C. N. T. són organitzacions exòtiques i anticatalanes.

Insistentment hem protestat contra la gratuïtat de la injúria. Però els interessats a fomentar la tasca de desprestigi, no prestaren mai esment a les nostres protestes; tot el contrari, prosseguien amb ardisa digna de millor causa propagant mentides, guiats pel seu únic i migrat afany d'enverinar les relacions entre els diversos sectors polítics d'aquesta terra i la Confederació Nacional del Treball i la F. A. I.

Ha arribat l'hora de la veritat. El moment present no és sinó un gresol de conductes, de doctrines i de propagandes. En aquest gresol s'ha desfet el tòpic indecent de la nostra suposada enemistat a Catalunya. Una vegada més, la veritat ha enlluernat amb la seva resplendor els mentiders, i il·luminat el front dels homes íntegres.

Fills de Catalunya, catalans: La C. N. T. i la F. A. I. no són enemics de Catalunya, com insistentment s'ha propagat. La C. N. T. i la F. A. I. no són enemics de les llibertats polítiques de Catalunya. No podem ésser-ho nosaltres, que hem regat els carrers barcelonins amb la pròpia sang en defensa dels drets proletaris i de Catalunya. La C. N. T. i la F. A. I. han afirmat

sempre que el secret de la revalorització de la Península està en la descentralització política i administrativa, en el federalisme. Però no en un federalisme particularista, sinó integrador, un federalisme de baix a dalt, respectant les característiques locals i regionals, l'autonomia municipal, però conjugant els esforços en interès col·lectiu.

La C. N. T. i la F. A. I. no són organitzacions exòtiques. Una i altra van néixer en terres catalanes; es formaren sota la seva atmosfera rebel, i d'ací partiren a tots els pobles d'Ibèria. Catalunya és el bressol de la C. N. T.; Catalunya és el bressol de la F. A. I.; en elles milita el major contingent d'obrers catalans; en el seu idioma s'escampen les nostres idees, en el seu idioma i en tots els idiomes del món. La C. N. T. i la F. A. I. porten el federalisme a la medulla. Però el seu és un federalisme sense fronteres, sense barreres que divideixen, sense egoismes de terror. L'Organització Confederal i Anarquista combat amb el mateix fervor i la mateixa intensitat el capitalisme de Catalunya que el capitalisme castellà; contra els altius terratinents d'allí i els milionaris sense consciència d'ací, han estat les nostres organitzacions les qui han sostingut batalles més dures.

Catalans: La C. N. T. i la F. A. I. no són enemics de les llibertats de Catalunya. Aquests dies les hem defensades amb incomparable ardisa i heroisme.

Però volem que aquestes llibertats no es redueixin a una simple autonomia política sense cap reflex en l'economia proletària, en l'economia familiar dels treballadors; volem que aquestes llibertats, el puntal més ferm de les quals en la defensa d'aquests dies hem estat nosaltres, no es limitin a quedar estampades sobre el paper, sinó que adquireixin encarnació real en la vida contemporània i a benefici dels obrers; de tots els obrers.

Fora suspicàcies i rancors, fora l'odi i la falsedat. Cal edificar una Catalunya gran, que doni a la resta de la Península i a tot el món l'exemple fecund d'un poble lliure que sabé abatre amb coratge titànic el feixisme i assentar els fonaments de la llibertat indestructible, de la justícia social i de la fraternitat i solidaritat obreres.

Catalans: tots units hem triomfat en el primer període de la victòria. Tots units seguirem triomfant fins a arribar a la meta. Units com a germans, units per l'afinitat de sentiments anhels i esperances. Acaben les diferències per sempre, i a seguir lluitant. Per Catalunya, per Ibèria, per la llibertat i la justícia. Salut!!

d'Esquerres, la CNT-FAI, el POUM i el nouvat PSUC, creaven les seves pròpies emissores. O algún ajuntament, com el de Tortosa, "*procedeix a la instal.lació d'una estació emissora de ràdio*" (*La Veu de Catalunya*, dia 31).

Ja el dia 2 d'agost, *La Soli* reproduïx una "Alocución dirigida por la radio a todos los trabajadores de Castilla, por el camarada J. Toryho, en nombre de la Confederación Nacional del Trabajo y de la Federación Anarquista Ibérica", des de la seva acabada de fundar emissora.

Vist tot això, no és estrany que, durant tots aquells dies, a la premsa hi hagués anuncis relatius a la radiodifusió. Entre d'altres, a *La Publicitat*, un de la botiga d'efectes radiofònics *Ràdio Aficionat*, de la Rambla de les Flors 30, que oferia "*grans rebaixes*" i "*ocasions a preus baratíssims*" en aparells de ràdio de 3 a 6 vàlvules, de corrent altern i universal.

En definitiva, com es pogué llegir a *L'Instant* del 5 d'agost, "*la ràdio ha contribuït d'una manera decisiva, heroica, constant i eficaç en la lluita antifeixista. Les emissores barcelonines, de tot Catalunya i les de la resta d'Espanya en gairebé llur totalitat, al costat del govern constituït i del poble, han informat tothora, pas a pas, d'aquest grandios moviment polític i social, d'oposició absoluta i aferrissada al feixisme, i ha contribuït, i contribuirà encara, al triomf decisiu de les llibertats populars*".

II.- Els egodocuments

1.- "*Fueron los toques incesantemente repetidos y dando la alarma de las sirenas y silbatos de las fábricas cundiendo sus alaridos broncos y estridentes en el aire de la mañana, los que me despertaron igual que a todos los vecinos del barrio obrero [el Clot, de Barcelona].*

Era domingo, 19 de julio del año 1936. Las sirenas atronaban en el aire, una y otra vez, incansablemente llamando a las armas, para interrumpirse y volver a chillar estremecedoras y profundas.

Toda la atmósfera vibraba agitada y, para los dirigentes sindicales que habían ordenado a los fogoneros de las fábricas que no interrumpieran el sonido de las sirenas, aquellas voces de las fábricas del barrio obrero eran equivalentes a la llamada general dada a la clase trabajadora, a lo que se unía la letra del canto del himno de la C.N.T. y de la F.A.I. llamando a "Los hijos del pueblo" "¡A las barricadas... a las barricadas!!

Mi padre salió al balcón. Al abrirlo, los graves y estruendosos sonidos de las sirenas entraron en el piso, irrumpiendo más poderosos e impresionantes.

*Mi padre, después de unos momentos, volvió a entrar, cerró el balcón a causa del ruido y, mirando a mi madre y luego a mí, dijo algo así, con un tono de voz preocupado, en el que se advertía su total desconocimiento de lo que iba a ocurrir: **`Anda gente armada por la calle... Todos los vecinos están asomados a las puertas y ventanas de sus casas. En la esquina de la calle Rogent está levantada una barricada -y decidió, yendo al comedor-: Voy a poner la radio -y concluyó resumiendo lo que ya era una realidad-. Ha estallado la revolucion'**. Mi madre susurró asustada: **`¡Dios mío!'**"*

2.- "*Las sirenas de las fábricas y de los buques surtos en el puerto de Barcelona lanzaban*

sus persistentes alaridos, que ponían la carne de gallina a las tropas sublevadas contra el pueblo español y por una España nazifascista. Grito de frenético combate para los que sabían lo que querían decir sus ululantes requerimientos... ¡Adelante, cuadros de Defensa confederal! ¡Adelante, grupos anarquistas! ¡Adelante Juventudes libertarias y Mujeres libres! ¡Una vez más, adelante, viejos hombres de acción que del pasado solamente conserváis los recuerdos y la pistola escondida!

Desde la radio, Companys cantaba la misma palinodia que en octubre de 1934. No había aprendido nada. Acompañado de los jerarcas del Frente popular, guardadas las espaldas, clamaba pidiendo ayuda desde radio Barcelona, instalada en el Palacio de la Generalidad.

[...] Como en octubre, se reservaba para la radio y para enterarse de cómo se hacían matar los demás y, en todo caso, también como en octubre, para rendirse; [...] miedo de tener que pasar por la humillación de octubre de 1934, cuando fue él quien tuvo que explicar por radio su capitulación. [...]

Olvidaba Companys cuán cándido había sido al utilizar la misma táctica, que ya le había fallado en octubre de 1934, de querer dirigir la lucha por la radio desde los micrófonos colocados en su despacho de la Generalidad, dejando la calle, que era lo vital, en manos de los miembros del Comité de defensa confederal”.

3.-"És un quart de sis.

El locutor de ràdio Barcelona anuncia la terrible notícia: **`Ciutadans: ha arribat el moment que tant temíem: l'exèrcit ha traït la seva paraula i el seu honor i s'ha llançat al carrer per combatre la República. Per als ciutadans de Catalunya, ha arribat l'hora de les grans decisions i dels grans sacrificis: s'ha de destruir aquest exèrcit facciós. Que cada ciutadà compleixi amb el seu deure. Visca la Generalitat de Catalunya! Visca la República!'**

Aquesta crida, que es comunica amb altaveus a la gent, se sent juntament amb les càrregues que procedeixen de la plaça d'Espanya, on els obrers han tingut els primers enfrontaments amb els sublevats i on sona un canó que ocasiona 19 morts.

Mil sirenes sonen a la vegada, per damunt del soroll de fuselleria i metralladores. Tothom sap què vol dir aquest so, el dia 19 de juliol. És el crit proletari pel combat” ³¹.

La primera d'aquestes tres visions és la d'un nen treballador, Joan Llarch, de família confederal. És la més ingènua.

La segona, de Garcia Oliver, és la del faïsm més "polític" i radical; visceral en els seus atacs a Companys, que en d'altres moments de la mateixa obra i en d'altres escrits seus matisa molt més³².

La tercera es vol objectiva, per més que el seu autor Abel Paz també és un líder

---

³¹ Joan Llarch, *Los días rojinegros*, Barcelona, Edicions 62, 1977, pp. 106-107; García Oliver, *El eco de los pasos*, París, Ruedo Ibérico, 1978, pp. 170, 173 i 180; Abel Paz, *El 19 de juliol del 36 a Barcelona*, Barcelona, Hacer, 1988, p. 69.

³² Així, en *Le Libertaire*, 18 ag. 1938, citat i traduït per Abel Paz, p. 153, diu que un dels "factores que van determinar la victòria del juliol del 36" fou "que el President de la Generalitat no va desertar del seu lloc i va encoratjar amb la seva presència la resistència armada del poble". Notem a més que Companys era a la seu de la Comissaria General d'Orde Públic (l'actual seu de la policia a la Via Laietana, de tant mal record pels molts antifranquistes), on de matinada fou convidat a anar-hi pel seu cap, Frederic Escofet, per evitar el que havia succeït el 1934 en ser assaltada la Generalitat.

anarquista.

En totes tres s'assigna un paper notable a les sirenes de les fàbriques -i, d'una manera més o menys explícita, es posa de manifest que la seva utilització era cosa prevista. És la reutilització de la senyal del treball en sentit i direcció diferents, si no oposats, a la seva primitiva funció. De la convocatòria gregària de la mà d'obra al treball explotat, a la crida a les armes a la classe treballadora per tal d'alliberar-se. Hi ha, per tant, un pla d'acció i una voluntat organitzadora de la societat, darrera dels aparentment primitius tocs de les sirenes de les fàbriques³³.

La ràdio? Té en aquests documents un paper secundari, però veurem molt ràpidament que no fou tan secundari en la realitat d'aquells dies. El primer gran exemple d'aquesta no subsidiaritat és el fet de la creació d'una emissora de ràdio, tot just aconseguida la victòria, per part dels mateixos llibertaris. Ens ho explica Federica Montseny:

*"Una de las primeras realizaciones revolucionarias fue la creación de la emisora CNT-FAI -que llegó a tener más audiencia que la emisora oficial, regentada por la Generalidad-, gracias a la colaboración de compañeros nuestros, técnicos en la materia. El director de nuestra emisora fue, desde el primero al último día, el compañero Bernardo Pou, asistido por compañeros españoles y extranjeros que aseguraban las diferentes emisiones. Recuerdo a Martín Gudell (lituano), a Georges Grigoroff (búlgaro), a Helmut Rüdiger i a Agustín Souchy (alemanes), a Renée Lamberet (francesa) y otros, entre ellos, Jacinto Toryho, director de **Solidaridad Obrera**. Este servicio tuvo una sucursal en París, rue Saint Denis, que cumplía la misión informativa que se negaban a ejercer las radios oficiales. Fue un buen trabajo de información y de contacto permanente con la opinión pública"* ³⁴.

En efecte, tothom és molt conscient de la importància de la informació i de l'opinió pública³⁵. Així, com explica Miquel Ferrer, a finals de juliol del 1936, "el

---

³³ El propi Llach, en la primera part de la seva obra, ens ha explicat el valor social de les sirenes de les fàbriques. La novel·la de Duch, *Homes i màquines* (Barcelona, Proa, 1930) també en parla llargament. Alguns altres memorialistes s'hi refereixen més o menys superficialment.

Vicenç Guarnier, a *L'aixecament militar i la guerra civil (1936-1939)*, Montserrat, Abadia 1980, també parla "dels sons estridents de les sirenes de les fàbriques i d'alguns vaixells del port", que "se sentien per tot Barcelona" com a senyal d'alerta del Comitè de defensa de la CNT per a "posar així en peu de lluita els comitès de defensa de les barriades" (p. 81).

Frederic Escofet, al film de Jaime Camino *La vieja memoria*, afegeix: "De seguida de començar el combat, sento ja les sirenes de barcos i de fàbriques. I em dic: 'Ja són aquí!' La CNT estava organitzada" (minut 49).

A la novel·la-reportatge de Luis Romero, *Tres días de julio* (Barcelona, Ariel, 1967, en els seus primers capítols inspirada en *L'espoir- Sierra de Teruel*, la novel·la-el film d'André Malreaux, del 1937-1938), les sirenes fan igualment acte de presència, en un pasatge titulat significativament *Sirenas y no campanas*: "Las sirenas convocan a la movilización obrera. Su sonido prolongado, insistente, proletario e inquietante procede de los distritos pobres de las barriadas del cinturón industrial" (pp. 234-235).

Alguns obrers de Can Rivièr també recorden les sirenes com un element de la matinada del 19 de juliol. Cf. Mercedes Vilanova, *Les majories invisibles*, Barcelona, Icària, 1995, pp. 155, 412 i 460.

³⁴ 93. Sempronio, a la novel·la *La Vall dels Reis* (Barcelona, Planeta, 1985), una mena de quintaessència de la seva infinitud de llibres memorialístics, explica:

"Guasp, conegut pels seus acudits incisius, va compondre una paròdia del cuplet **Rocío**, en voga aquells temps, dedicada a Toryho, propagandista llibertari que es passava el dia arengant les masses des de la ràdio instal·lada a la casa d'en Cambó, incautada per la CNT. La paròdia de la cançó feia: **Toryho, ay mi Toryho, manojito de sandeces, anarquista florecío**." (138)

³⁵ Així, Tísner ens dóna fe de les consideracions fetes abans d'emetre certes notícies:

govern de la Generalitat es va incautar dels serveis de telèfons i de telègrafs, que eren de l'estat. I les dues emissores de ràdio es van posar de seguida al servei del govern de Catalunya"³⁶.

D'altra banda, sabem que una de les lluites més aferrissades del 19 de juliol entre insurrectes i lleials -per utilitzar aquestes denominacions convencionals- fou entorn de la Telefònica³⁷. Els testimonis són aclaparadors al respecte³⁸.

Però també és prou conegut que un dels objectius dels sublevats era la presa de les emissores de ràdio, i que el no aconseguir-ho fou, com escrigué Francisco Lacruz el 1942 des del bàndol feixista, "*una de las causas que influyeron definitivamente en el fracaso*". "*L'error gravíssim de no haver ocupat la tropa les emissores locals de ràdio, mitjantçant les quals l'enemic aconseguí mantenir la moral dels seus addictes, mentre en el camp nacional es produïa la desorientació i el desconcert*"³⁹.

La ràdio és vista, doncs, com a enroladora i com a euforitzant.

Un testimoni de la consciència que les autoritats republicanes tenien que la ràdio podia constituir un objectiu dels sublevats ens el dona el relat de Xavier Garcia relatiu a Ràdio Vilanova:

"Abans d'acabar l'emissió d'aquella tarda [dissabte 18 juliol 1936] es reberen unes trucades telefòniques, des de Ràdio Barcelona, des d'Unión Radio, de Madrid, i des del mateix palau del govern català. Davant les notícies alarmants d'un sublevament militar que s'havia iniciat al Marroc i que, pel que semblava, s'estenia a la península, obligaven l'emissora vilanovina, com ho feren amb totes, a romandre atenta al telèfon i a prosseguir ininterrompudament l'emissió fins a nova ordre".

Després d'informar-nos que aquella nit sentí per ràdio Companys⁴⁰, el ministre de Governació i Dolores Ibárruri, continua Garcia la narració: en Frederic Escofet

---

"La tarda del divendres 17 de juliol, quan preparava l'espai radiofònic, vaig topar amb un munt de notícies contradictòries que es referien a un alçament militar espanyol a l'Àfrica i vaig consultar el director Carles Capdevila respecte a si se n'havia de parlar o no i, tal vegada, amb quin to. L'home va passar la mirada per tots els telegrams que li vaig dur i es va decantar per la circumspècció. Hom respirava una atmosfera molt carregada i divulgar aquella mena d'informació no prou comprovada hauria tingut efectes negatius" (Viure i veure, I, Barcelona, Pòrtic, 1989, p. 21).

³⁶Memòries polítiques, II, manuscrit inèdit, p. 340.

³⁷ Bueso, el 1931, ja proclamava la necessitat de controlar-la, com Luján també fa dir a un seu personatge el 1934: "*abans que res, l'ocupació de la Telefònica, perquè si no la controlen ells la controlarà l'exèrcit.*" (*La Rambla fa baixada*, Barcelona, Planeta, 1994, p. 92)

³⁸ És interessant d'observar com el telèfon, a nivell particular o organitzatiu, fou un mitjà d'informació bàsic en aquells moments. A més dels testimonis que apareixen al text, cf., p.e., Antoni Farreras, *De la Setmana Tràgica a la implantació del franquisme*, Barcelona, Pòrtic, 1977, p. 228; Rosa Burunat, *Records d'aquell 18 de juliol*, manuscrit, *passim*; Paz, op. cit., p. 55; Abad de Santillán, *Memorias*, Barcelona, Planeta, 1977, pp. 275-276; Garcia Oliver, op. cit., pp. 267-268; Mariano Martínez Cuenca, *La muralla invisible*, manuscrit, p. 285; Glòria Bulbena, *Bareclona, trossos de vida i records d'ahir*, Barcelona, Pòrtic, 1976, pp. 174-175. O Miquel Guinart: "*Els dies següents al 19 de juliol del 1936, els vaig passar al Casal Català Martinenc, comentant amb els consocis les notícies que, per telèfon, rebíem d'altres Casals*" (Memòries d'un militant catalanista, Montserrat, Abadia, 1988, p. 52).

³⁹ Traducció a Abel Paz, op. cit., 156, que dona com apèndix del seu llibre les conclusions de l'obra de Francisco Lacruz, *El alzamiento, la revolución y el terror en Barcelona* sota l'epígraf "Causas del fracàs".

⁴⁰ *La Veu de Catalunya*, com altres diaris, reproduïx el discurs de Companys, en el que, entre altres coses deia: "*Catalunya, ara com sempre, donarà proves del seu fervor a les institucions republicanes, per la constitució democràtica i pels ideals d'autonomia, llibertat i progrés*".

telefonà, "temerós que algú, la guàrdia civil o algun grup, intentés apoderar-se de l'emissora" [...] ", que "fins a la una de la nit [no] va tancar l'emissió"⁴¹. El mateix Escofet dedicarà un apartat de la seva obra sobre aquests dies de juliol del 36 a la "Defensa de Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya", on explicarà que fins i tot s'envià un escamot comanat per un tinent "al cim del Tibidabo, per impedir que les forces faccioses es poguessin apoderar de l'antena que Ràdio Barcelona hi tenia"⁴².

Testimonis republicans confirmen la sensació, més amunt evocada, d'orfanesa i d'abatiment dels facciosos en no tenir les emissores a les seves mans. Com ho fa un sargent que ha estat a l'interior de l'edifici de la Universitat a les ordres dels oficials sublevats; en sortir-ne explica que "les preocupaba mucho que el aparato de radio que había en casa del conserje no cesara de dar ánimos a los fieles a la República, y de emitir *La Marsellesa*, *Els Segadors* y el *Himno de Riego*, lo que era prueba evidente de que los sublevados no habían logrado ocupar la emisora"⁴³.

Com també confirmen que ocupar les emissores era un dels seus objectius prioritaris, i que no van saber aconseguir el que potser, amb d'altres tàctiques, hagués estat relativament fàcil. Així, Manuel Cruells a *La societat catalana durant la guerra civil*, tot explicant-nos fil per randa la seva actuació el 19 de juliol, ens fa avinent el paper que hagués pogut exercir la ràdio en mans dels sublevats, que, repeteix, pretenien apoderar-se de Ràdio Associació i de Ràdio Barcelona⁴⁴.

I això perquè, com indica Serra Pàmies, "a Catalunya, predominantment, les notícies provenien de les ràdios de Barcelona i de Madrid"⁴⁵.

Malgrat tot, en alguns casos els facciosos aconseguiren fer-se amb l'emissora local, com passà amb Ràdio Girona: "Fou ocupada militarment, i mentre els comandants emitien per les ones la seva proclama, hi havia soldats, amb el fusell a la mà, muntant guàrdia arreu de l'edifici" Però, "la tensió del dia [19] va tenir un tomb a la nit, quan després d'escoltar les emissores de Barcelona, o potser per ordre directa, les tropes abandonaren Ràdio Girona"⁴⁶.

Assenyalem, ara, un vano de personatges (amb els seus llocs i circumstàncies) que reberen informació per ràdio dels esdeveniments d'aquests 18-20 de juliol del 1936⁴⁷. Sense ànim d'exhaustivitat, es podrien adduir unes quantes dotzenes

---

⁴¹ Xavier Garcia i Soler, *Ràdio Vilanova*, EAJ 35, Gran Penya, 1982, pp. 128-129.

⁴² *Al servei de Catalunya i la república*, 2, París, Edicions Catalanes de París, 1972, pp. 288-290.

⁴³ Adolfo Bueso, op. cit, II, p. 156.

⁴⁴ Barcelona, Edhasa, 1978, pp. 13-15.

⁴⁵ *Fou una guerra contra tots*, Barceloan, Pòrtic, 1980, p.35.

⁴⁶ Miquel Gil Bonància, *50 anys de Ràdio Girona*", Girona/Figuera, Carles Vallès (Art 3), 1990, p. 39.

⁴⁷ Donarem llistat alfabètic de les obres dels egodocumentalistes citats en aquest apartat (obviant aquelles citades en un altre moment), però prescindirem de donar la referència a les planes on apareix la informació:

Víctor Alba, *Sísif i el seu temps*, 2, Barcelona, Laertes, 1990; Josep Maria Ballarín, *Més d'un dia de mil anys*, Montserrat, Abadia, 1985; Domènec de Bellmunt, *Cinquanta anys de periodisme català*, Andorra la Vella, Mirador dels Pirineus, 1975; Aurora Bertrana, *Memòries*, 2, Barcelona, Pòrtic, 1974; Pere Bosch-Gimpera, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980; Enric Canturri, *Memòries*, Barcelona/La Seu d'Urgell, L'Avenç/Ajuntament, 1987;

La Publicitat 25-VII-19

de la caserna de l'Alfama, que es trobava a la
València de Hita, que es trobava a la
tre la caserna amb els focs. El se-
nyor Valenzuela era capità retirat per
de la del tenor Azabá.
La caserna complia el moviment
al militar del 20 d'agost i els seus béns
el van ésser confiscats, però se li torna-
ren després pel bienni negre.

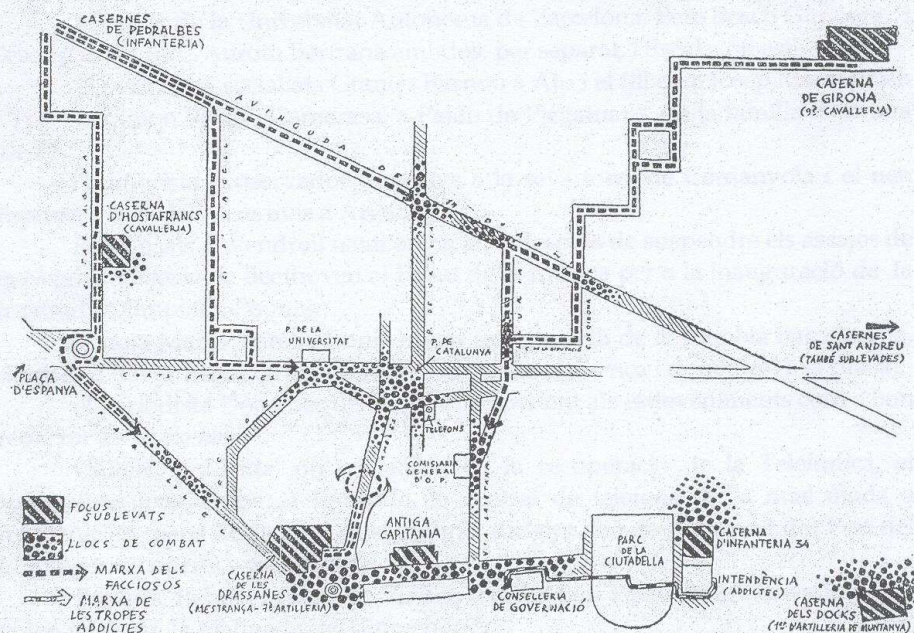
s'ha impossibilitat l'aportació als camps
de lluita a la Península, de l'exèrcit d'A-
frica, exercit que per la missió especial
que allà exercia és un exercit a les
unitats del qual cal atribuir una major
eficiència que la que tenen les unitats
peninsulars.
Cal reconèixer que els directors de la
subversió no han vacil·lat a col·locar l'a-

amb el nord d'Espanya i tota la Can-
tàbrica és nostra: Astúries, Santander,
Biscaia i Guipúscoa. A Astúries, amb
sublim generositat, s'han manifestat
novament els miners. A Oviedo hi
ha assetjat el coronel Alanda amb
totes les forces que estaven al servei
d'aquella Comandància Militar. Jo no
nego, després dels fets d'octubre del

han pogut imaginar el volum de la
resistència popular i de l'exèrcit i de
les tropes lleials. El poble no està
amb ells; el poble està amb la Re-
pública i amb el Govern. Els soldats
no es batien i no senten l'impuls es-
cometedor que ha engendrat la passió
dels directors d'aquest moviment, el
sacrifici dels quals és completament

es, que el triomf és i
sense que representi
ni cap avís per als qu
collir-lo, que mirin i
compte la responsabi-
trauen; que evitin
d'aquest lluita i que
nostra rendició, perqu
cament cadàvers, per
presoners.

L'ATAC FEIXISTA A BARCELONA

Aquest gràfic de l'itinerari que seguiren el diumenge passat les forces sublevades i el lloc on foren combates i desfetes pel poble, indica amb claredat la magnitud de l'atac que els feixistes havien preparat amb temps i amb tota cura per enderrocar en poques hores els centres vitals del comandament legal de l'Autonomia i la República. El poble i les forces lleials ignoraven per complet els plans dels sublevats i, no obstant, obrant amb decisió i energia i sense escatimar el sacrifici de la pròpia vida, aconseguiren derrotar-los a tot arreu amb una contundència i seguretat que indica ben a les clares que quan el poble recolza una legalitat legítimament constituïda, és invencible. Tots els sublevats foren reduïts en els llocs de combat; a tot arreu on es va entaular la lluita el poble fou vencedor. És admirable. És quelcom que indica que les possibilitats de l'heroisme són il·limitades. Car el poble no tenia canons i es trobava insuficientment armat. No obstant, a les poques hores d'haver començat la lluita no mancava de res; car havia pres tot allò que li calia als seus enemics. Els canons presos als sublevats serviren per a reduir la Capitania, la Mes-trança, els Carmelites, etc. Es perderen moltes vides; se n'haurien pogut estalviar algunes, però quan el poble es dona, ho fa tot sencer i sense comptar. Els catalans servaran un record inesborrable dels que moriren en aquestes glòries jornades del 19 i el 20 de juliol.

Maria Aurèlia Capmany, *Mala memòria*, Barcelona, Planeta, 1987; Valentí Castany, *La memòria es diverteix*, Barcelona, Destino, 1964; Josep Maria Corredor, *Converses amb Pau Casals*, Barcelona, Selecta, 1967; Joan Ferrer, *De l'Anoia al Sena sense pressa*, Choisy-le-Roi, Imprimerie des Gondoles/Terra Lliure, 1966; Ramon Folch i Camarasa, *Sala de miralls*, Barcelona, Planeta, 1982; Josep Maria Francès, *Memorias de un cero a la izquierda*, Mèxic, Olimpo, 1962; Emili Granier-Barrera, *Una vida plena*, Barcelona, Hacer, 1994; Marià Manent, *El vel de Maia*, Barcelona Destino/Edicions 62, 1975; Enriquer Martín, *Recuerdos de un militante de la CNT*, Barcelona, Picazo, 1979; Miracle, Josep, *Quatre cosos del meu temps*, Barcelona, La paraula viva, 1976; Joaquim Renart, *Diari*, Barcelona, Destino, 1975; Joan Rius i Vila, *El meu Josep Janés i Olivé*, L'Hospitalet del Llobregat, Ajuntament, 1976; Maria del Tura Roura, *La meua història de la guerra a Olot*, Olot, Joan Casulà, 1986;

d'egodocuments catalans que ho recorden. En una ràpida selecció, comptariem:

l'alcalde de Barcelona Carles Pi i Sunyer al seu ajuntament o l'adolescent falangista Manuel Tarín-Iglesias;

els militants d'ERC Josep Maria Francés a Barcelona i Enric Canturri a La Seu d'Urgell, el membre de la Lliga Tomàs Roig i Llop també a Barcelona o l'adolescent anarquista Joan Llarch al Clot;

el dirigent faïsta Garcia Oliver, el periodista del POUM Víctor Alba, els cenetistes Adolfo Bueso i Enrique Martín o els marxistes Miquel Ferrer i Mariano Martínez Cuenca, i l'independentista Cruells, tots set lluitant pels carrers i places de Barcelona;

el futur mossèn Ballarín, nen, a la Vall de Ribas, on estiueja amb la família, la catòlica i conservadora Maria del Tura Roura al seu Olot natal;

el noi anarquitzant Terri a Mataró, els pares de l'escriptora Anna Murià⁴⁸ o el secretari de Pompeu Fabra, Josep Miracle, uns i altre a Vallvidrera (recordem que hi ha molts radioescoltes que són fora dels seus domicilis: ens trobem en un cap de setmana de juliol);

Xavier Garcia, a Vilanova i en part a través de l'emissora local, Marià Manent a Viladrau (on passarà gran part de la guerra, escrivint exquisits poemes en prosa);

el rector de la Universitat Autònoma de Barcelona, Pere Bosch Gimpera, i l'escriptora d'ERC Aurora Bertrana ambdós, per separat, l'Escala, on estiuegen;

el periodista socialista Granier Barrera a Alp i el fill d'en Josep Maria Folch i Torres, Ramon Folch i Camarasa, a Palau de Plegamans, on la família hi té una torre;

l'humorista conservador Castanys a la seva torre de Cerdanyola i el nen Espinàs a casa dels seus avis a Argentona;

Pau Casals al Vendrell natal, on ha anat després de suspendre els assajos de la *Novena Simfonia* de Beethoven al Palau de la Música per a la inauguració de la frustrada Olimpíada Popular;

la noia Maria Aurèlia Capmany al seu domicili de la Rambla barcelonina, després d'haver hagut de cancel·lar la seva anada estiuenca i dominical a la platja;

el periodista Domènec de Bellmunt, amatent als esdeveniments com a bon redactor de *La Rambla*;

Culleré, a Lleida, on col·labora en la recuperació de la Telefònica, el sindicalista Joan Ferrer, a Igualada, la central de telèfons de la qual ajuda a mantenir en mans lleials, o Díaz Sandino, dirigint des de l'aeroport del Prat del Llobregar les operacions aèries⁴⁹;

Frederic Rahola i Francesc Viadiu, des del buit Palau de la Generalitat que

---

⁴⁸ Contrastant el text de la seva novel·la *Aquest serà el principi* (Barcelona, La Sal, 1986) amb el del seu article *Una mujer en la guerra* (la desena entrega del col·leccionable de *La Vanguardia, Cataluña en la Guerra Civil Española*, 1986), deduïm que els personatges del primer que escolten la ràdio a Vallvidrera són els seus propis pares.

⁴⁹ Díaz Sandino explica que, els dies 18 i 19 de juliol del 1936, les comunicacions entre ell a l'aeroport del Prat i Barcelona es van establir per telegrama, telèfon i -quan la Telefònica era inservible- a través de motoristes. Com pel 1934, només fa referència a la ràdio per explicar la rendició, ara, però, dels militars: "*algo más tarde, la radio anunciaba que Goded iba a dirigir la palabra a las fuerzas sublevadas aconsejándoles la rendición*" (*De la conspiración a la revolución*, Madrid, Libertarias, 1990, pp. 122-136; el text citat, p. 135).

ESTADI DE MONTJUIC

Avui festa inaugural de la

OLIMPIADA POPULAR

A les 4'30 de la tarda

Gran desfilada dels equips concursants.

Cerimònia inaugural.

Parlament de l'honorable President de la Generalitat.

Folklore.

Proves atlètiques.

Llotges i preferències: Preus populars

== Entrada general: 1 pesseta ==

A les 10 de la nit

Grandiós Festival Folklòric

5.000 executants

2.000 cantaires

Dirrecció: Mestre Morera

Entrada general: 0'50 pessetes

volen protegir, la matinada del diumenge⁵⁰;

Renart, des de casa del seu amic i mestre Apel·les Mestres, que es mor aquella nit;

Joan Rius, des de l'ajuntament de L'Hospitalet
i un llarg etcètera.

Fixem-nos, però, especialment en dos casos, el del cirurgià Trueta i el de la família Hurtado.

La dona del conegut cirurgià Francesc Trueta, Amàlia, i ell mateix, la nit del dissabte 18 anaren al cinema Astòria. Es desperten d'hora al matí pels trets de l'inici de les hostilitats. A quarts de set el reclamen per telèfon, per anar a l'Hospital de Sant Pau. Hi va amb el seu auto. I prossegueix:

*"La batalla de la ciutat ha estat descrita moltes vegades i, a més, jo no la vaig viure, perquè des d'aquell moment ja no vaig poder sortir de l'hospital. Durant tres dies vam estar de guàrdia contínua, prenent sovint tasses de cafè ben fort per mantenir-nos desperts, i tan sols anàvem rebent notícies per mitjà de la ràdio, dels ferits que anaven arribant o dels qui venien a visitar-los"*⁵¹.

He volgut citar aquest cas per la confluència en ell de molts signes de la modernitat: cinema, telèfon, automòbil, ràdio.

⁵⁰ Segons ens explica Francesc Viadiu, *Delegat d'ordre públic a "Lleida la Roja"*, Barcelona, Dalmau, 1979, p. 7.

⁵¹ Josep Trueta, *Fragments d'una vida*, Barcelona, Edicions 62, 1978, pp.131-133.

Anem pel cas d'Hurtado, paradigmàtic del significat de la ràdio (i de l'actitut dels burgesos cervells grisos liberals).

A la seva "*residència de Vallvidrera*", el 18 de juliol del 1936, els Hurtado reben una trucada de telèfon d'un periodista que "*amb la veu alterada per una forta emoció [...] ens comunicava que per la ràdio se sentien les declaracions del Govern [de Madrid] d'haver-se aixecat a tota Espanya una vasta insurrecció militar [...]*".

El relat continua: "*Tot seguit vàrem obrir el nostre aparell de ràdio, i en aquella habitació fins aleshores tranquil·la retronien de sobte els crits de proclamació de les ordres oficials [...] La casa se'ns va omplir en pocs moments de veïns, que veïen amb la preocupació natural el gran transtorn que amenaçava, i la ràdio no va callar en tota la nit [...]*"⁵².

Voldria fer notar, no ja la "*residència a Vallvidrera*" i la repetida relació ràdio-telèfon, sinó la substitució de la realitat pels sons que surten de l'aparell de ràdio --"retronien de sobte els crits"-- i l'autonomia concedida a aquest aparell de ràdio, a manera de persona real --"la ràdio no va callar"--. Alhora, l'atracció que exerceix sobre una determinada massa humana --els veïns--. Tot plegat, símptoma inequívoc de l'acompliment del procés de "naturalització" del nou mitjà de comunicació.

Proseguim, però, la narració: "*La primera notícia que retransmetia la ràdio l'endemà diumenge dia 19 era la constitució d'un nou govern [...]*

Per la ràdio sabíem que la primera topada entre els regiments revoltats sortits de la caserna de la Diagonal amb les forces armades de la Generalitat...; que a la tarda tenia lloc una acció semblant a la plaça de Catalunya amb motiu de l'intent d'ocupació de la central de telèfons, i [...] la rendició dels insurrectes dirigits pel general Goded. La notícia d'aquesta rendició, comunicada des de la ràdio per Companys, va ésser confirmada a instàncies del president pel general Goded mateix, que, amb una veu sorda però amb paraula ferma, es declarava vençut i donava per acabada una insurrecció en la qual deia que la sort li havia estat contrària".

Tot l'espectacle ha desfilat per l'oïda i la imaginació dels Hurtado, "*aïllats a Vallvidrera*", pobrissons! Però, l'espectacle continua: "*el mateix dilluns [...] per la ràdio coneixiem la magnitud del moviment revolucionari que [...] s'apoderava de tots els automòbils particulars*"⁵³. Ai las!

Per a concloure: l'acció més efectiva duta a terme aquests dies inicials per la ràdio fou que, una vegada detingut el general Goded, i traslladat al Palau de la Generalitat on ja es trobava el president Companys, gràcies a la insistència d'aquest -que li recordà com ell, en fracassar la revolució del 6-7 d'octubre del 1934, s'havia adreçat per ràdio als catalans recomanant-los el cessament de tota acció violenta⁵⁴-, es va aconseguir que aquest cap de la insurrecció, arribat de Mallorca⁵⁵, hagués de rendir-se davant els micròfons... i aconsellar els seus la fi de

---

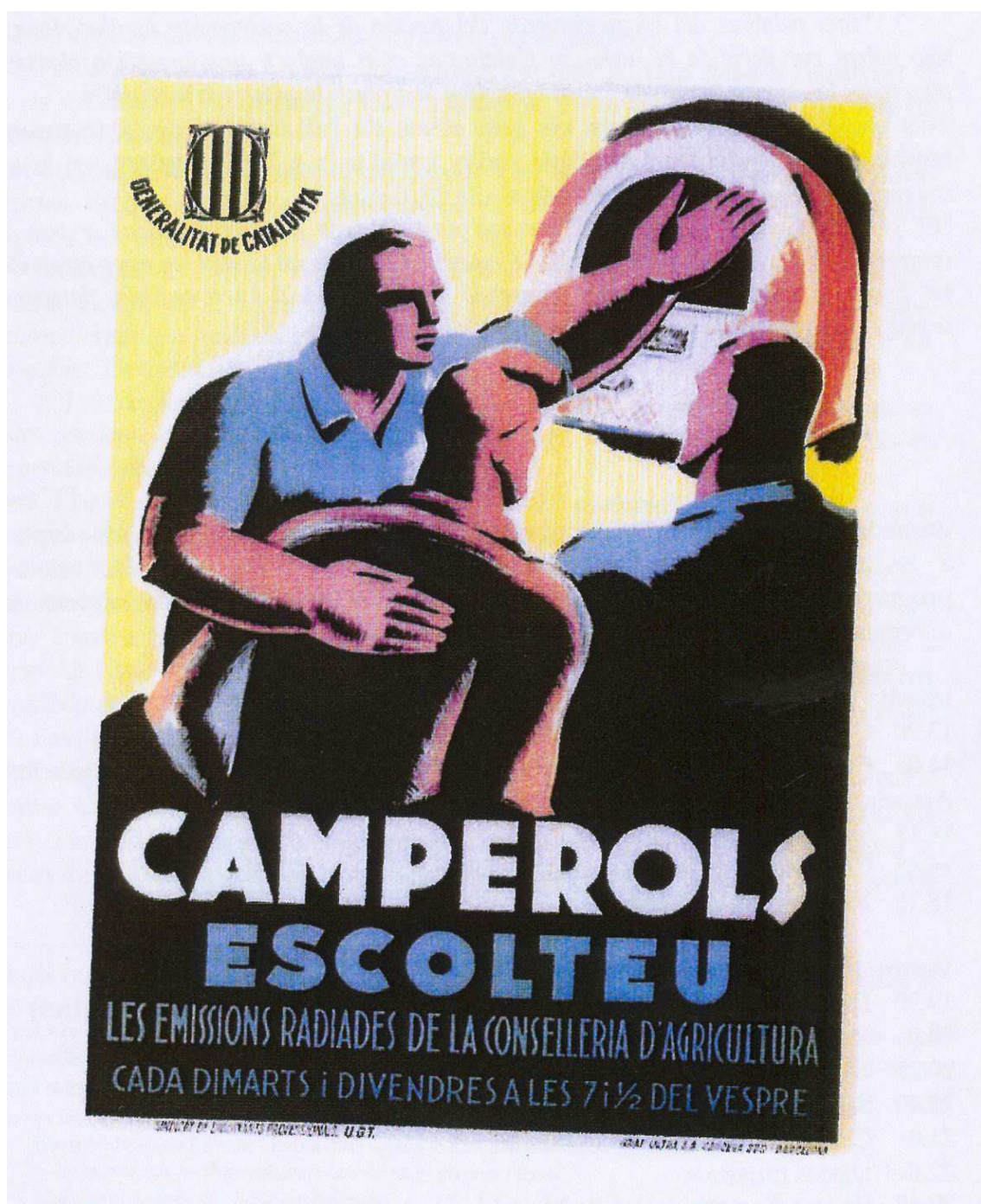
⁵² *Quaranta anys d'advocat*, II Barcelona, Ariel, 1969, p. 416.

⁵³ *Ibid.*, pp. 418-420.

⁵⁴ Molts fan esment d'aquesta requisitòria de Companys a Goded, entre d'altres Viadiu (op. cit., pp. 11 i 25) o Escofet (op. cit., pp. 353-354). El propi Escofet i Tarradellas, al film *La vieja memoria* de Jaime Camino també ho rememoren.

⁵⁵ El primer que féu va ser donar l'ordre d'ocupar les seus de les dues ràdios barcelonines, cosa que, donada la precària situació militar en què aleshores ja es trobaven els sollevats, ni tansols s'intentà

les hostilitats. Molts i moltes ho celebren en els seus relats personals.

Vint-i-sis egodocuments consultats en parlen explícitament:

"La sort m'ha estat adversa i jo he restat presoner. Per tant, si voleu evitar el vessament de sang, els soldats que m'acompanyeu quedeu lliures de tot compromís", com diu una de les versions catalanes⁵⁶.

Veiem un d'aquests testimonis, el del nen de vuit anys Xavier Muñoz, fill de pares de drete. Escolta la ràdio en una terrassa de la casa d'estiueig d'uns amics dels seus pares, envoltat de parents i coneguts, a Sant Boi del Llobregat. Explica:

"L'anunci del locutor, indicant que parlaria el guàrdia d'assalt que havia detingut el general Goded, és el segon esdeveniment de la cronologia dels meus records sobre l'alçament. Amb veu exaltada el guàrdia es dirigí als radiooients amb un mot, per a mi, inescrutable: 'Camaradas!' [...] A continuació, varen fer parlar el general, que va dir el que és costum en aquestes ocasions: que, a fi d'evitar vessament de sang, demanava i ordenava a tots els seus partidaris que es rendissin.

*Després d'haver escoltat aquelles paraules, el clima de l'assemblea es va enfosquir, com si una immensa taca ens hagués caigut sobtadament al damunt"*⁵⁷.

En tot cas, l'al·locució radiofònica ajudà en gran mesura la rendició de les tropes sublevades (com fou el cas de Lleida, segons Porcioles, com hem reportat més amunt; Viadiu també hi insisteix⁵⁸) i a reconfortar els republicans d'arreu: a Madrid *"la radio retransmitía la rendición de Goded desde Barcelona, despertando con ello el júbilo de las multitudes madrileñas"*, dirà Orad de la Torre, militar entrevistat per Ronald Fraser a *Recuérdalo tú, recuérdalo a otros*⁵⁹.

El periodista i escriptor anarquista Eduardo de Guzmán, al film *La vieja memòria* de Jaime Camino, també expressa una opinió semblant, referida en general als comunicats de les ràdios barcelonines escoltats des de Madrid, i en particular a la rendició de Goded: segons ell, tot plegat *"demostraba que los generales, por lo menos hasta ese momento, habían fracasado"*⁶⁰.

Carles Pi i Sunyer ho resumirà així:

"Sus palabras del reconocimiento del fracaso de la sublevación en Barcelona, no sólo daban por decidida la lucha en Cataluña; eran también una inyección alentadora para todos los

---

⁵⁶ Paz, op. cit, pp. 195.

Les memòries de Llorenç Gomis discuteixen la fórmula exacta en aquests termes:

"--La suerte nos ha sido adversa --va dir amb veu greu i trista.

Molts anys després vaig llegir que havia dit:

--La suerte me ha sido adversa.

Devia ser així, però jo sempre he recordat aquelles paraules en plural" (pp. 48-49).

Romero (op. cit., 410) i Escofet (op. cit., pp. 354) en donen versions lleugerament diferents; també Domènec de Bellmunt (op. cit., p. 162).

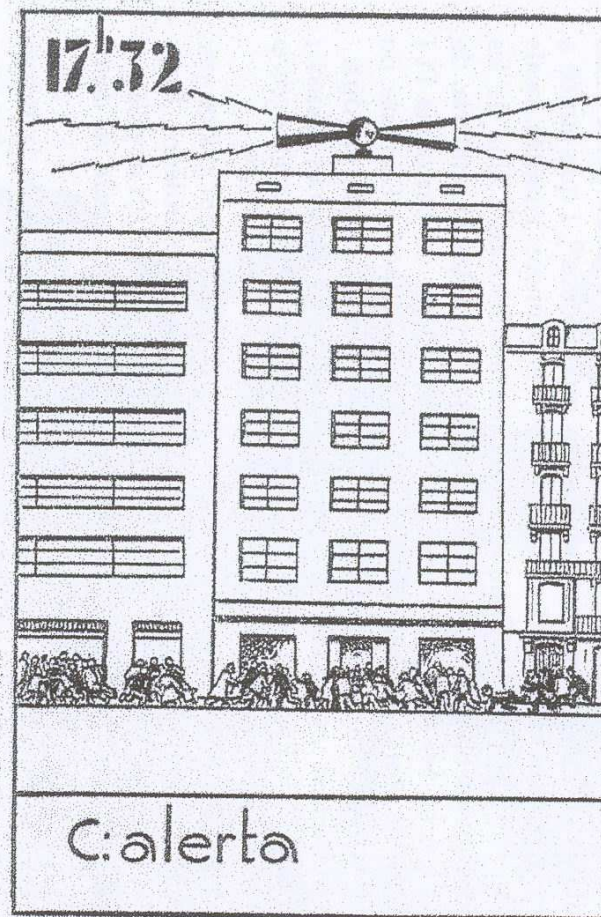
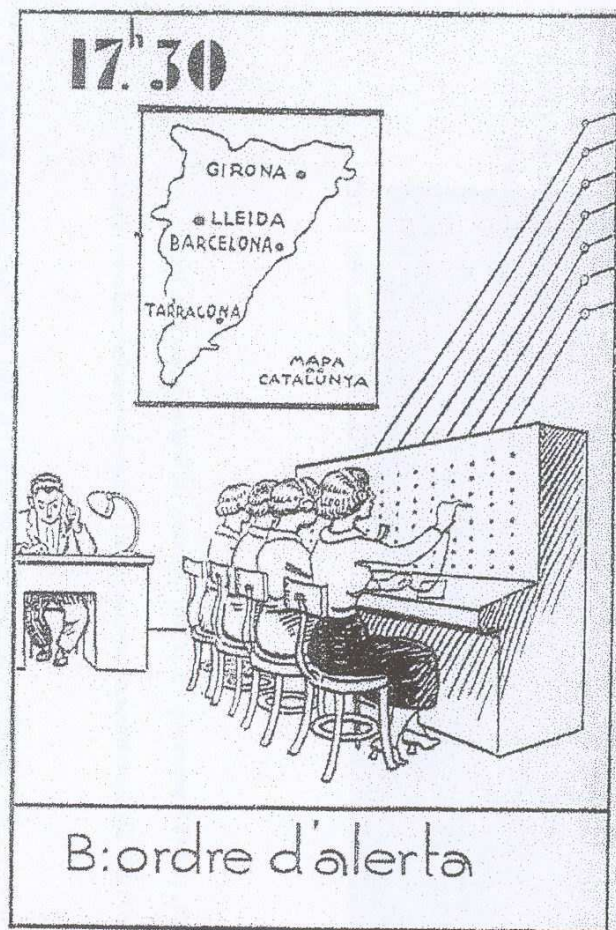
⁵⁷ *De drete a esquerra*, Barcelona, Edicions 62, 1991, pp. 8-10.

⁵⁸ *"Les seves ordres arribaren a Lleida i els soldats es reintegraren al castell i a les casernes"*, ens dirà (op. cit. P. 25).

⁵⁹ Barcelona, Crítica, 1975, I, p.88.

⁶⁰ Minuts 60 i 66. No obstant, el mateix film recorda com Azaña no s'ho acabava de creure i trucà per telèfon a Companys per a ratificar-ho. (Notem, de passada, novament, la importància d'aquest mitjà, tan lligat a la pròpia ràdio durant aquells dies... i sempre.)

que en tierras de España resistían la acometida militar-falangista"⁶¹.

Tots els diaris de l'època, en els seus relats de l'aixafament de la insurrecció, també en fan esment⁶². La pròpia ràdio, instal·lada a la Generalitat, en la seva narració dels esdeveniments llegida el dia 29, digué:

"El general Goded va anunciar personalment la seva derrota i rellevà a tots dels compromisos que tinguessin contrets. Les paraules del general Goded, en ésser escoltades a tot Espanya, produïren una gran impressió. Des de Madrid foren radiades dotzenes de vegades" (transcripció de *La Publicitat*, 30-VII-1936).

IV

Immediatament després, les programacions de les diverses emissores s'adaptaren a les circumstàncies bèl·liques i revolucionàries. Com exemple, veiem la programació tipus de Ràdio Girona a l'agost del 1936, que posteriorment, sofrí diverses modificacions:

Migdia

13.20 Comissaria de la Generalitat a Girona (CGG)

14.0 Comissaria de Radiodifusió de la Generalitat (CRG), retransmès per Ràdio Associació de Catalunya (RAC)

14.15 Servei d'Informacions de RAC

14.45 Comissaria de la Generalitat a Girona

15.15 Notícies des de Madrid

Vespre-Nit

19.30 Diari parlat CNT-FAI o Conselleria d'Agricultura (dimarts i divendres)

20.0 Conselleria de Defensa, retransmès per RAC

20.20 CGG

20.40 Servei d'Informacions de RAC

21.0 CRG, amb el "comunicat oficial"

22.0 Discos musicals

22.45 Resum de notícies des de Madrid

Al mateix més d'agost, a les emissions del matí s'hi afegiren les Joventuts del PSUC i a les de la nit el POUM, alhora que es retransmetia més música enllaunada⁶³.

Ja hem pogut veure com alhora la ràdio desenvolupà una tasca organitzativa. Joan Rius dóna referències d'aquest paper, ja durant els primers dies, des del seu

---

⁶¹ *Memorias de un político catalán*, Mèxic, Oasis, 1975, p. 386.

⁶² *El Sol*, de Madrid, del 22 de juliol també ho explica, en el context d'una mena d'entrevista a Companys.

⁶³ Miquel Gil Bonancia, op. cit., 40

observatori de l'ajuntament de L'Hospitalet de Llobregat. En efecte, els egodocumetalistes ens expliquen que fou a través d'ella que es cridà a reincorporar-se als llocs de treball, sia en general, sia per professions específiques⁶⁴, i que també a través d'ella es transmeteren les ordres d'organitzar els primeres **comités locals** amb composició similar a la del Comité de milícies antifeixistes⁶⁵. Una de les comeses també immediates foren les crides respecte a l'organització sanitària, de les que es fa ressó en les seves memòries l'aleshores alcalde de Barcelona Pi i Sunyer -"los ruegos insistentes a los donadores de sangre"⁶⁶-, Fontserè⁶⁷ o Domènec de Bellmunt. Aquest darrer, "cap administratiu" de la Conselleria de Sanitat ens dirà: "Pel que a mi respectava, es tractava de mobilitzar totes les ambulàncies oficials i particulars possibles, car la Ràdio no parava de demanar donadors de sang amb urgència per als centenars de ferits que anaven arribant als Hospitals Clínic i de Sant Pau"⁶⁸.

Posteriorment, els responsables polítics del bàndol republicà feren crides per ràdio per tal que s'abandonessin les pràctiques repressives incontrolades. Roig, ens recorda, per exemple, les paraules de Ventura Gassol: "Eviteu fets de pillatge i de venjança personal que taquen l'honor de Catalunya i que, per altra banda, no donen cap profit positiu"⁶⁹.

Un altre dels temes centrals que evoquen els memorialistes és el de la funció preventiva, d'alerta, de la ràdio enfront dels posteriors bàrbars bombardejos feixistes sobre la població civil. Anna Murià, per exemple, a *Una mujer en la guerra*, ens recorda: "Los bombardeos... terroríficos, sí; de golpe el siniestro ulular de las sirenas, la voz de la radio, interrumpiendo la emisión: 'Hay peligro de bombardeo. Id a los refugios. La Generalitat cuida de vosotros'"⁷⁰.

En efecte, segons Roig, les "paraules consagrades" amb què des de la ràdio s'advertia que s'acostaven avions eren: "Ciudadans, hi ha perill de bombardeig. Aneu als refugis. La Generalitat vetlla per vosaltres."⁷¹

Passat l'atac, s'afegia: "Ciudadans, ja ha passat el perill, la Generalitat vetlla per vosaltres"⁷².

Aquestes paraules es convertiren en una mena de comodí verbal irònic. Benguerel explica aquesta anècdota d'en Sebastià Gasch, quan, just abans de la

⁶⁴ Respectivament, Fontserè, 206, i Francès, 774.

⁶⁵ *Dietari* de J. Danés a Olot, a AA.DD., *Joaquim Danés i Torres*, Olot, Edicions de Batet, 1989, p. 183.

⁶⁶ Op, cit., p. 390.

⁶⁷ Op. cit., p. 201.

⁶⁸ Pi i Sunyer, op. cit., p. 390; Fontserè, op. cit., p. 201; Domènec de Bellmunt, op. cit. p. 161.

⁶⁹ Op. cit. II, pp. 269 i 275. Els diaris transcrigueren aquesta i d'altres declaracions radiades semblants.

⁷⁰ P. 156.

⁷¹ Joan Reventós transcriu amb idèntiques paraules la frase inicial i la final, però dóna aquesta versió de la intermèdia: "Acudiu amb calma als vostres refugis" (*Dos infants i la guerra*, Barcelona, Club Editor, 1974, p. 97).

⁷² Roig II, 295. Francès utilitza les expressions "pasó el peligro" i "ha pasado el peligro" (pp. 833 i 802). Alexandre Cirici (*A cor batent*, Barcelona, Destino, 1976, p. 161): "les veus electròniques que deien: 'el perill ha passat, el perill ha passat...'".

caiguda de Barcelona el gener del 1939, un grup d'intel·lectuals espera al Palau Robert la possibilitat que un camió de la Conselleria de Cultura els evacui; cosa que es farà efectiva: "--El que interessa és saber si podem disposar ni que sigui d'un camió,[diu Benguerel].

--Exacte! Doncs no desconfiïs, i espera. 'La Generalitat vetlla per vosaltres.' Des d'on? Ho saps, tu? ¿I em vols dir què vetlla i per qui vetlla?", [respon Gasch]⁷³. (281)

Lligada a aquest tema, cal destacar la consigna de la Generalitat de construir refugis antiaeris, que ens recorda Josep Miquel Ripoll a *Un pa de cada dia*: "Per la premsa i per la ràdio la Generalitat donava consells per al cas que l'aviació enemiga ens atacués i sobretot aconsellava la construcció de refugis"⁷⁴.

En el mateix context, la ràdio sovint servia també per a donar notícia dels estralls causats pels bombardejos: així succeí amb el bombardeig de la barcelonina fàbrica Elizalde, tal com ens diu Elvira Farreras, que contemplà els seus efectes des del seu terrat al barri del Puiguet⁷⁵.

Durant un d'aquests bombardejos, una bomba del qual s'estavellà, sense explotar, al bell mig del carrer de Joan Güell, al barri de Sants, neixia l'autor d'aquestes línies, al pis alt d'uns tallers electromecànics constituïts en cooperativa al servei de l'exèrcit republicà. Després, vingué la llarga nit del franquisme. Molt més tard un despertar joiós al final del túnel d'una inacabable guerra de trenta sis anys en què lluitàrem, generalment sense armes. Però lluitàrem, i de valent! I començà una altra lluita, per la memòria, contra l'oblit, per la *res publica*. Hi som.

Maig del 2006

---

⁷³ Xavier Benguerel, *Memòries*, Barcelona/Madrid, Alfaguara, 1971, p. 281.

⁷⁴ P, 165.

⁷⁵ *El Putxet*, Barcelona, La Campana, 1994, p.167.